

Pirjo Paloviita
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan YAMK-tutkinto
Sosionomi (YAMK), 90 op
Opinnäytetyö, 2020

RUOKA-APU MUUTOKSESSA JA YHTEISKUN- NAN PEILINÄ

**Prosessikuvaus DIAKONIABAROMETRI 2020 -kyselytutkimuk-
sen vaiheista**

TIIVISTELMÄ

Pirjo Paloviita

Ruoka-apu muutoksessa ja yhteiskunnan peilinä

Prosessikuvaus Diakoniabarometri 2020-kyselytutkimuksen vaiheista

Sivuja 30 ja liitteitä 3

Marraskuu, 2020

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosionomi (YAMK), 90 op

Syrjäytymisvaarassa olevien terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Diakoniabarometri 2020 ”Aina uuden edessä” on yhdestoista Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakoniatyöntekijöille suunnattu barometritutkimus. Diakoniabarometrissä tutkijoina toimi neljä Diakonia-ammattikorkeakoulun ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opiskelijaa. Omassa osuudessani tutkin diakoniatyöntekijöiden ajatuksia muuttuvasta ruoka-avusta, yhteisöruokailuista, hävikkiruuan käytöstä ja taloudellisesta auttamisesta. Tämä raportti on prosessikuvaus Diakoniabarometrin tekemisestä.

Diakoniabarometri 2020 toteutettiin yhteistyössä Diakonian tutkimuksen seuran, Kirkon tutkimuskeskuksen, Diakoniatyöntekijöiden liiton, Kirkkohallituksen Diakonian ja sielunhoidon yksikön ja Diakonia-ammattikorkeakoulun kanssa.

Diakoniabarometri 2020 -kysely suoritettiin sähköisellä verkkokyselyllä 27.1-13.2. 2020 juuri ennen korona pandemian leviämistä. Kyselyyn vastasi 479 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon diakoniatyön ammattilaista. Tämä prosessikuvaus jäsentyy neljään osioon: Diakoniabarometrin 2020 keskeiset käsitteet, tutkimusmenetelmät, prosessin kuvaus sekä arviointi.

Kyselyssä kävi ilmi, että diakoniatyöntekijät pitävät ruoka- ja taloudellista auttamista tärkeänä ja seurakunnan tehtäviin kuuluvana. Leipäjononoista haluttaisiin päästä eroon ja panostaa enemmän yhteisöruokailuihin. Hävikkiruuan käyttö ruoka-apuina ja ruokailuissa on vuosi vuodelta suosittumpaa. Taloudellisen auttamisen haluttaisiin olevan ennen kaikkea ohjausta ja neuvontaa.

Asiasanat: diakoniabarometri, diakoniatyö, diakoniatyöntekijät, kyselytutkimus

ABSTRACT

Food aid in a change and as a mirror of society

Process description of the stages of the survey Diaconia barometer 2020

30 pages and 3 appendices

October, 2020

Diaconia University of Applied Sciences

Master's Degree in the Promotion of the Health and Well-Being of People in Danger of Marginalisation

Master of Social Services

Diaconia Barometer 2020 “Always in front of the new” is the eleventh barometer survey for diaconal workers in the Evangelical Lutheran Church of Finland. Four master’s degree students of the Diaconia University of Applied Sciences worked as researchers in the Diaconia barometer. In my own part, I studied employees' thoughts on the changing food aid, community meals, the use of waste food and financial assistance. This report is a process description of how to make a diaconia barometer.

Diaconia Barometer 2020 was conducted in collaboration with the Finnish Association for Research of Diaconia, the Research Centre of the Church, the Union of Diaconia Workers, the Diaconia and Pastoral Care unit of the Church Administration, and Diaconia University of Applied Sciences.

The Deacon Barometer 2020 survey was conducted with an electronic online survey on 27.1 – 13.2. 2020 just before the spread of the Covid-19 pandemic. The survey was answered by 479 evangelical church diaconal professionals. The process description is divided into four sections: Deacon Barometer 2020 theory and key concepts, research methods, process description and evaluation and professional growth.

The survey revealed that diaconal workers consider food and financial assistance important and also part of the parish's responsibilities. They would like to get rid of the bread queues and invest more in community meals. The use of waste food as food aids and meals is becoming more popular year by year. It would be desirable for financial assistance to be above all guidance and counseling.

Keywords: diaconal barometer, diaconal work, diaconal workers, survey

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 DIAKONIABAROMETRI, LEIPÄJONO JA HÄVIKKIRUOKA.....	5
3 TUTKIMUSMENETELMÄT	8
3.1 Kvantitatiivinen tutkimus	8
3.2 Työelämää hyödyttävä ja kehittävä tutkimus	10
4 PROSESSIN KUVAUS	11
4.1 Tutkimuksen aloittaminen ja aihe	11
4.2 Kysymysten ja kyselyn laatiminen	12
4.3 Menetelmien haltuunotto, aineiston analysointi ja artikkelin kirjoittaminen ...	13
4.4 Tutkimustulokset	14
4.5 Mihin tutkimustulokset haastavat seurakuntia?	16
4.6 Diakoniabarometrin 2020 julkaisemisprosessi	18
5 ARVIOINTI JA AMMATILLINEN KASVU	20
5.1 Tutkimuksen onnistuminen	20
5.2 Etiikka ja luotettavuus	21
5.3 Jatkotutkimusehdotukset ja mitä jäi kysymättä?	22
5.4 Oma ammatillinen kasvu	24
LÄHTEET JA KIRJALLISUUSLUETTELO	26

LIITE 1 Paloviita, P (2020) Ruoka-apu muutoksessa ja yhteiskunnan peilinä. Teoksessa: Diakoniabarometri 2020 Aina uuden edessä s. 25-47.

LIITE 2 Julkaisemisseminaarin ohjelma ja lehdistötiedotteet

LIITE 3 Paloviita, P (2020) Ruoka-apu - Diakonian ytimessä? Julkaisemisseminaarin esitys

1 JOHDANTO

Sain olla toteuttamassa Diakoniabarometriä 2020 kolmen muun tutkijan, diakoniatyöntekijän ja ylemmän ammattikorkeakouluopiskelijan kanssa. Ryhmässä itsemi lisäksi tutkijoina toimivat Hanna Alava, Auli Kela ja Anni Nikkanen. Barometri on YAMK opinnäytetyöni ja tämä raportti prosessikuvaus siitä, miksi ja miten barometritutkimus tehtiin ja mitä prosessissa opin. Diakoniabarometri 2020 on järjestyksessään yhdestoista ja tutkimus toteutettiin toista kertaa yhteistyössä Diakonia-ammattikorkeakoulun kanssa.

Diakoniabarometri 2020 julkaisu sai nimen "Aina uuden edessä" siksi, että kirkon diakoniatyö pyrkii vastaamaan ajan haasteisiin muuttuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus tehtiin myös poikkeuksellisena aikana juuri ennen korona-pandemian puhkeamista. Tässäkin tilanteessa olimme vahvasti uuden edessä. Pandemia muutti monella tapaa kirkon toimintaa ja voimme vain arvailla, miten diakoniatyö muuttuu pandemian myötä.

Diakoniabarometri 2020 -tutkimus oli työelämälähtöinen ja työelämää hyödyttävä määrällinen tutkimus. Diakoniabarometrissä tutkittiin kirkon diakoniatyötä pitkällä aikavälillä verraten vastauksia edellisiin barometreihin, kirkon tilastoihin ja aiheista tehtyihin aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen. Barometrikysely toteutettiin verkkokyselynä Webropol -kyselytyökalulla tammi-helmikuussa 2020. Kyselyyn vastasi 479 kirkon diakoniatyön ammattilaista. Tässä kyselyssä esiin nostetut teemat olivat ruoka-apu, uskontolukutaito, diakoniatyön arki sekä johtaminen. Jokainen tutkijoista kirjoitti barometriin yhden artikkelin. Oma artikkelini käsitteli ruoka- ja taloudellista auttamista. Ensimmäisen luvun tutkimuksen taustoista ja vastaajista kirjoitimme yhdessä. Itse kirjoitin osion 1.3. Taustatiedot vastaajista.

Prosessissa vahvana tukena toimi ohjausryhmä, jossa olivat mukana Esko Ryökäs Diakonian tutkimuksen seurasta, Airi Raitaranta Kirkkohallituksen Diakonian ja sielunhoidon yksiköstä, Marko Pasma Diakoniatyöntekijöiden liitosta, Veli-Matti Salminen Kirkon tutkimuskeskuksesta sekä Tiina Ikonen ja Sakari Kainulainen Diakonia-ammattikorkeakoulusta.

2 DIAKONIABAROMETRI, LEIPÄJONO JA HÄVIKKIRUOKA

Diakoniabarometrejä on tehty vuodesta 1999 ensin pienelle ryhmälle tutkimuksen vähitellen kasvaessa. Ensimmäisessä barometreissä vuonna 1999 vastauksia saatiin 162 ja seuraavan vuoden kyselyssä 89 kappaletta (Kainulainen 2000, 2). Vuoden 2013 barometriin vastasi jo 472 diakoniatyön ammattilaista (Kiiski 2013, 14). Vuonna 2016 vastauksia saatiin 303 (Gävert 2016, 13) ja vuonna 2018 yhteensä 392 kappaletta (Isomäki 2018,17). Vuoden 2020 barometri oli järjestyksessä yhdestoista ja vastauksia saatiin 479 kappaletta. Vastausprosentti oli 36.

Diakoniabarometrit eivät muodosta loogista jatkumaa vaan ovat rakentuneet erilaisiksi. Niissä on nostettu esiin eri vuosina erilaisia teemoja ja ajankohtaisia aiheita. Joitain asioita on kysytty ja tutkittu toistuvasti ja samanlaisena, jotta on voitu vertailla asioiden muutosta. Diakoniabarometrit täydentävät evankelisluterilaisen kirkon tilastoja ja kertovat siitä, miten diakoniatyöntekijät kokevat työnsä. Barometri on vastaajalleen myös mahdollisuus vaikuttaa kirkon diakoniatyöhön nostamalla esiin ideoita, epäkohtia, puutteita ja kokemuksiaan. Ensimmäisessä barometrissä kysyttiin työntekijöiden mielipiteitä jo vakiintuneen aseman saaneista ruokapankeista ja niiden toiminnasta sekä yhteiskunnan vastuusta syrjäytymisvaarassa olevista ihmisistä. Omaan artikkeliini nämä tiedot antoivat hyvän vertailukohdan.

Barometrit voidaan jakaa jaksoihin sen mukaan mitkä organisaatiot ovat olleet barometrejä toteuttamassa. Gävert jakaa barometrit vuosilta 1999, 2000 ja 2002 barometriensä ensimmäiseen jaksoon. Näiden toteuttajina toimivat Kirkkopalvelut. Toisessa jaksossa ovat vuosien 2005, 2007 ja 2009 barometrit. Niissä kyselyt suunnattiin Diakonityön päiville osallistuneille työntekijöille ja barometrejä olivat toteuttamassa Diakonian tutkimuksen seura ja Diakoniatyöntekijöiden liitto. Kolmannen jaksoon Gävert laittaa vuosien 2011, 2013 ja 2016 barometrit. Vuonna 2011 Diakoniatyöntekijöiden liiton kumppaniksi palasi Kirkkohallituksen diakonista vastaava yksikkö ja sen mukana olon myötä saatiin käyttöön aiempia laajempi diakoniatyöntekijöiden osoiterekisteri ja siten vastaajamäärät nousivat. (Gävert 2016,11-12.) Vuoden 2013 diakoniabarometri julkaistiin ensimmäistä

kertaa Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisusarjassa (Kiiski 2013). Neljäs barometrijakso alkoi vuonna 2018, kun Diakonia-ammattikorkeakoulu tuli mukaan barometrin tekoon ja barometritutkijoiksi lähtivät neljä ylemmän ammattikorkeakoulun opiskelijaa ja diakoniatyöntekijää. Vuoden 2020 barometri ”Aina uuden edessä” jatkaa edellisen linjoilla ja tutkijat olivat itse diakonia-ammattilaisia ja YAMK opiskelijoita. Tällä kertaa barometritutkimus julkaistiin Suomen ev.-lut. kirkon julkaisusarjassa.

Barometri tarkoittaa asenteiden ja mielipideilmaston mittausta tai mittauksen tulosta. Kirjaimellisesti barometri tarkoittaa ilmapuntaria. Barometritutkimus määrittelee ilmiöitä ja kokemuksia kuin ilmapuntari, joka ilmoittaa muutokset tai paikallaanpysymiset. Barometritutkimus on kyselytutkimus, joka toistetaan tietyin väliajoin ja näin mielipiteiden muuttumista voidaan seurata. (Moilanen 2011.) Teoriapohjana diakoniabarometrille toimivat aiemmat diakoniabarometrit, kirkon tilastot, muut aiheesta tehdyt tutkimukset sekä alan kirjallisuus ja nettisivut. Barometritutkimus 2020 tehtiin määrällisenä kyselytutkimuksena. Kyselyllä kartoitettiin kirkon diakoniaa työnään tekevien mielipiteitä ja asenteita muun muassa muuttuvasta ruoka-avusta, taloudellisesta auttamisesta ja hävikkiruuan käytöstä.

Diakoniatyö on kirkon perinteinen toimimisen muoto, joka pohjautuu lähimmäisen rakastamiseen ja jossa tuetaan ja autetaan apua tarvitsevia, erityisesti heitä ”joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta”. Diakonia toteuttaa lähimmäisenrakkautta ja oikeudenmukaisuutta Raamatun opetusten ja kristillisen uskon mukaisesti. Lähimmäisen palveleminen on kirkon tuntomerkki ja luovuttamaton tehtävä. Diakoniassa ei ole kyse ainoastaan seurakunnan työmuodosta, vaan koko kirkon, sen kaikkien jäsenten yhdessä jakamasta elämisen tavasta. (evl.) Toimintaa ohjaa kirkkoneuvoston tai seurakuntaneuvoston hyväksymä diakoniatyön johtosääntö (Kirkkojärjestys 4§3).

Laajamittainen *ruoka-aputoiminta* aloitettiin seurakunnissa 1990-luvun laman jälkeen. Sen suunniteltiin olevan väliaikaista apua pahimman ajan yli. Toisin kuitenkin kävi ja taloudellinen sekä ruoka-apu juurtuivat seurakuntiin keskeisiksi auttamisen muodoksi (Kiiski 2013, 5-12,36-37; Gävert 2016,27; Lehmusmies 2018,30). Ruoka-apua tarjotaan ruokakasseina, maksusitoumuksina kauppaan

ja nyt uutena nousevana trendinä yhteisöruokailuina, joissa kantavana ajatuksena on yhteisöllisyys, osallistuminen ja yksinäisyyden ehkäisy (Mäntylä 2019, 3). Seurakuntien lisäksi ruoka-apua tarjoavat monet muut kirkkokunnat sekä kolmannen sektorin toimijat ja jopa kunnat. Diakoniabarometristä kävi ilmi, että joissain suurissa kaupungeissa ruoka-aputoimintaa organisoidaan keskitetysti ja yhdessä, mutta pääasiassa toimijat toimivat itsenäisesti. Viimeisimpien arvioiden mukaan seurakuntien ruoka-avun piirissä on yli 100 000 suomalaista (evl). EU - ruoka-apua jaetaan Suomessa vuosittain noin 4,4 miljoonan euron edestä (Työ- ja elinkeinoministeriö).

Tällä hetkellä ruuan ympärillä tapahtuu paljon. Vantaan Yhteinen pöytä -toimintamalli ja hävikkiruokaterminaali perustettiin vuonna 2015, Kirkkohallituksen Yhteinen keittiö -hanke jalkautti yhteisöruokailumallia ympäri Suomea vuosina 2017-2018, Kirkon ulkomaanavun hävikkiruokakauppa WeFood avattiin Helsingissä vuonna 2018 sekä Kirkkopalvelujen Ruoka-apu.fi- puhelinsovellus otettiin käyttöön keväällä 2020.

Leipäjonot saivat nimensä 1990-luvulla Pelastusarmeijan aloittamasta leipäjake-lusta Helsingin Kalliossa (Pelastusarmeija). Myös Leila ja Veikko Hurstin laupeu-dentyön (Hurstinapu) leipä- ja ruokajakelujonot ovat antaneet julkisuuteen kuvaa, joissa vähävaraiset jonottavat ruokaa kadulla. Se, että seurakuntien ruoka-apua kutsutaan leipäjonoksi, on harhaanjohtava siksi, että seurakuntien ruokailuissa on harvoin jonottamista ulkona ja ruokaa on usein tarjolla monipuolisesti.

Hävikkiruoka on ylijäämäruokaa, jota kaupoilta, ravitsemusliikkeiltä tai elintarvi-keteollisuudesta jää yli ja mitä ne eivät saa enää myydä tai käyttää. Ruokavirasto on sallinut ruoka-avulle poikkeavia toimintatapoja, jotta hävikkiruokaa voidaan ja-kaa ruoka-apuna. (Ruokavirasto.) Hävikkiruokaa jaetaan joko ruokakasseina tai aterioina ruokailuissa eri hyväntekeväisyysjärjestöjen kautta. Roskiin menevän ruuan hiilijalanjälki on valtava. Eri arvioiden mukaan Suomessa kaupoista, ravin-toloista ja teollisuudesta jää hävikkiin yhteensä 215 -265 miljoonaa kiloa ruokaa vuodessa (Hävikkiviikko). Hävikkiruuan käyttö seurakunnissa on vuosi vuodelta suosituempaa. Sitä käytetään ruoka-avussa, mutta tärkeänä näkökulmana ovat myös ekologiset arvot.

3 TUTKIMUSMENETELMÄT

3.1 Kvantitatiivinen tutkimus

Diakoniabarometri 2020 tehtiin kvantitatiivisena eli määrällisenä tutkimuksena. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa pienemmältä joukolta ihmisiä kerätty informaatio yleistetään koskemaan suurempaa perusjoukkoa (Vehkalahti 2014,43). Diakoniabarometrissä tietoa kerättiin Suomen evankelisluterilaisen kirkon diakonia-työtä tekeviltä ammattilaisilta. Kyselystä saatava riittävän suuri otanta (osajoukko perusjoukosta) eli suhteellinen lukumäärä mahdollisti sen, että kyselystä voitiin tehdä johtopäätöksiä laajemman ryhmän mielipiteistä (Heikkilä 2017, 51).

Kvantitatiivinen tutkimus on tilastollista ja perustuu mittauksiin. Barometritutkimuksen mittarina käytettiin sähköistä internet-kyselylomaketta, jolla aineistoa kerättiin. Kyselylomake on yksi perinteisimmistä tavoista kerätä tutkimusaineistoa. Sitä on pidetty erityisenä aineistonkeruumenetelmänä 1920-luvulta alkaen (Valli 2010, 13). Vuosituhannen vaihteessa, 1980-luvulta alkaen pehmeämmät menetelmät ja laadullinen tutkimus hallitsivat ihmistieteitä ja käytännössä syrjäyttivät kvantitatiivisen tutkimuksen. (Valli 2010, 103. Jokivuori & Hietala 2007, 20.) Yliopistojen ja korkeakoulujen tutkintouudistuksessa vuonna 2005 määrällisen tutkimuksen opetuksen lisäys nosti kiinnostusta määrälliseen tutkimukseen. Kyselylomakkeen käyttö on aineistonkeruussa toimiva. Sähköisten kyselyiden etuna on taloudellisuus ja helppous. Sähköinen vastaus on suoraan käännettävissä tiedostoksi tutkijan käyttöön. (Valli 2010, 103,113.)

Kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimusaineiston analyysi perustuu havainnollistamiseen ja tulkitsemiseen muun muassa tilastojen ja numeroiden avulla. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa taulukoista ja kuvioista katsotaan ensin kokonaisuus, pääkohdat ja faktat koko aineiston tasolla. Sen jälkeen tutustutaan aineistoon frekvenssijakaumien ja tunnuslukujen avulla. Vastauksista analysoidaan muun muassa keskihajontaa ja korrelaatiota. Kun aineisto on tallennettu, aloitetaan sen käsittely ja tutkimustulosten etsiminen. (Heikkilä 2017, 154-168).

Ristiintaulukointi on yksinkertaisin keino tutkia yhteyttä kahden eri muuttujan välillä. Diakoniabarometrissä keskeinen vertailu tehtiin hiippakunnittain tai vastaajan työpaikan kunnan koon mukaan. Ryhmien välistä todellista ja merkitsevää eroa mitattiin Khiin neliöllä. (Metsämuuronen 2007, 347.) Monessa kohtaan erot eivät olleet merkitseviä. Joitain eroja löytyi, kuten esimerkiksi se, että Tampereen hiippakunnassa painotettiin selkeästi eniten hengellisyyttä seurakunnan perustehtävänä, Lapualla kaikki vastaajat ajattelivat, että taloudellinen auttaminen on myös seurakunnan tehtävä ja että yhteiskunnallinen vaikuttaminen koettiin diakoniatyöntekijöiden tehtäväksi selkeästi enemmän isoilla, kuin pienillä paikkakunnilla (Paloviita 2020, 27, 38, 45).

Tutkimuksessa aineistoa käsitellään niin, että se vastaa tutkimuskysymyksiin. Avoimet vastaukset kootaan, luokitellaan ja teemoitellaan. Niistä voidaan analysoida lisätietoa ja löytää vastauksia kysymyksiin, joita ei ole osattu kysyä. Määrällisessä tutkimuksessa kysytään montako. Heti kun tutkitaan kysymystä miksi, tulee mukaan kvantitatiivista aineistoa. Määrälliseen tutkimukseen liittyy aina laadullinen komponentti ja laadulliseen tutkimukseen määrällinen. (Jokivuori, Hietala 2007, 22-23.)

Kvantitatiivisen tutkimuksen avulla selvitetään lukumääriä ja prosentteja. Näitä lukuja verrataan keskenään tai aiempiin lukuihin ja näin voidaan tutkia muutosta. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa prosentit havainnollistetaan taulukoilla ja kuviolla. Taulukkoon mahtuu enemmän ja yksityiskohtaisempaa tietoa kuin kuvioihin ja tunnuslukuihin. Kuvion eli graafisen esityksen avulla pyritään antamaan visuaalisempi sekä hyvä yleis- ja kokonaiskuva aineistosta. (Valli 2015, 230.)

3.2 Työelämää hyödyttävä ja kehittävä tutkimus

Diakoniabarometrin tavoite oli tuoda näkyväksi diakoniatyön arkitodellisuus, muutos ja haastaa seurakuntia pohtimaan diakoniatyön suuntaa. Omassa osuudessa painotus oli kasvavassa ruoka- ja taloudellisessa avustamisessa sekä diakoniatyöntekijöiden ajatuksissa, ajankäytössä ja muutostoiveissa. Hävikki-ruuan käytön esiin nostaminen oli ilmastonmuutoksen torjumisen kannalta mielestäni tärkeää. Diakoniabarometritutkimus on vahvasti työelämästä lähtevä, sitä hyödyntävä ja hyödyttävä tutkimus.

Diakoniabarometri on tehty työelämän tarpeista käsin ja se on ollut yhdessä tehtävää kehittämistyötä. Diakoniabarometrin 2020 tärkeydestä, arvostuksesta ja työelämäyhteydestä kertoo barometrin ohjausryhmän jäsenten mukana olo ja aktiivisuus sekä taustaorganisaatiot eli Diakoniatyöntekijöiden liitto, Diakonian tutkimuksen seura, Kirkkohallituksen Diakonian ja sielunhoitotyön yksikkö, Kirkon tutkimuskeskus ja Diakonia-ammattikorkeakoulu.

4 PROSESSIN KUVAUS

4.1 Tutkimuksen aloittaminen ja aihe

YAMK-opintojen ensimmäisellä opintojaksolla elokuussa 2019 meille opiskelijoille esiteltiin mahdollisuus lähteä mukaan Diakoniabarometriprosessiin. Kiinnostuin asiasta heti. Ryhmässä tekeminen, Diakoniabarometri ammatillisesti, uusi haasteellinen menetelmä sekä ohjausryhmän tuki kannustivat. Tiukka aikataulu pelotti, mutta toi ryhtiä toimintaan. Opinnäytetyötorilla useampi opiskelija kiinnostui aiheesta, mutta loppuprosessissa me neljä jäimme jäljelle ja aloitimme työn.

Opinnäytetyöryhmää lähtivät luotsaamaan Diakonia-ammattikorkeakoulusta opettajat Tiina Ikonen ja Sakari Kainulainen. Yhdessä tutkijoiden ja opettajien kanssa mietimme mahdollisia aiheita ja nostoja tämänvuotiseen barometriin. Oma mielenkiinnon kohteeni oli ensin diakoniatyön muutoksissa vuosien saatossa, kuten Hanna Alavallakin. Auli Kela nosti esiin johtajuuden ja Anni Nikkanen uskontolukutaidon. Ruoka-apu ja sen tutkiminen kiinnostivat myös aiheen ajankohtaisuuden vuoksi ja siksi, että ruoka-apua ei ollut aiemmin tutkittu omana kokonaisuutenaan. Olin myös ollut mukana kehittämässä Tampereen seurakuntien Ruokapankin toimintaa pari vuotta aikaisemmin. Vuonna 1999 ensimmäisessä barometrissa oli jo kysytty työntekijöiden mielipiteitä ruoka-avusta, ruokapankeista ja aineellisesta auttamisesta. Koin ajankohtaisuuden ja toisaalta mahdollisuuden vertailla 20 vuoden takaiseen tutkimukseen olevan mielenkiintoinen ja ehdotinkin omaksi artikkelin aiheekseni ruoka-avun muutosta. Saimme vapaat kädet toteuttaa mielenkiinnon kohteitamme. Opettajat ja ohjausryhmä tukivat valintojamme ja kentältä tulevaa kokemustamme arvostettiin. Uskonkin, että vaihtuvien tutkijoiden omat painotukset tekevät Diakoniabarometreistä mielenkiintoisia. Saimme mielestämme hyvän tasapainon ja kiinnostavuuden Diakoniabarometriin 2020. Otimme jotain uutta, jotain vanhaa ja jotain pysyvää.

4.2 Kysymysten ja kyselyn laatiminen

Marraskuussa 2019 hioimme kysymyksiä ohjausryhmän tukemana. Kyselyä laadittaessa pyrimme tekemään kysymykset mahdollisimman yksiselitteisiksi, jotta kaikki ymmärtäisivät ne samalla tavalla. Jouduimme karsimaan kysymyksiä kunkin aiheen osalta 5-8 kysymykseen, jotta kyselyyn olisi mielekästä ja motivoivaa vastata kohtuullisessa (noin 15 min) ajassa ja näin kyselyn kesken jättämisen vaara minimoitiin. Karsimisen myötä fokusoitui myös se, mitä halusimme kysyä. Ruoka-avusta ja taloudellisesta auttamisesta kysymyksiä oli yhteensä 6. Pystyin myös hyödyntämään Diakonian arki -osin kysymyksiä ja vastauksia omassa artikkelissani.

Joulukuussa saimme 2019 kysymyslomake valmiiksi, tilasimme sille Kirkkohallituksen kautta ruotsinnoksen ja kirjoitimme saatekirjeen. Toteutimme kyselyn Webropol –kysely- ja raportointiohjelmalla, joka on helppokäyttöinen ja antaa valmiista dataa. Koetestasimme kyselyn pienellä joukolla työ- ja opiskelutovereita. Kyselyssä oli yhteensä 36 kysymystä, joista viisi ensimmäistä taustatietokysymyksiä vastaajasta. Pääosa kysymyksistä oli strukturoituja eli suljettuja kysymyksiä, joissa vastaukset olivat valmiina valittavissa. Näin vastauksia voitiin mitata ja verrata. Pyrimme jättämään avoimet kysymykset mahdollisimman vähäisiksi, mutta joitain avoimia kysymyksiä käyttämällä saimme kuvailevaa ja arvokasta lisätietoa. (Heikkilä 2017, 45–48.) Aineiston analysointivaiheessa huomasimme, kuinka avoimet vastaukset olivat suuren määränsä vuoksi työläitä ja haastavia analysoitavia.

Lähetimme kyselyn sähköisellä lomakkeella Kirkkohallituksen Diakonian ja sielunhoidon sähköpostilistalla oleville 1028 diakoniatyöntekijälle ja diakoniatyötä johtaville. Jaoimme kyselylinkkiä myös Diakoniatyöntekijöiden liiton sähköpostilistan kautta yhteensä 1950 henkilölle, jotta saimme mahdollisimman kattavan vastausprosentin. Pidimme kyselyä esillä erilaisissa verkostoissa ja Facebook-sivuilla. Saatekirjeessä houkuttelimme vastaamaan ja vaikuttamaan kirkon diakoniatyöhön. Vastausaika oli 27.1-13.2.2020. Kyselyajan lopussa lähetimme yhden muistutusviestin.

Kyselyyn sai vastata joko suomen tai ruotsin kielellä. Ruotsinkielisiä vastauksia saimme 31 ja suomenkielisiä 448 kappaletta. Kirkon työmarkkinalaitoksen mukaan vuonna 2019 diakoniatyötä teki kirkossa yhteensä 1340 henkilöä (Kirkon työmarkkinalaitos), joten suhteutettuna tähän, vastausprosentti oli 36. Prosenttiluku oli suuntaa antava, koska ohjasimme kyselyä myös muille diakoniatyötä tekeville, kuten esimiehille, emme vain diakoniatyöntekijöille.

4.3 Menetelmien haltuunotto, aineiston analysointi ja artikkelin kirjoittaminen

Se, että kvantitatiivisen tutkimuksen tekeminen ja tilasto-ohjelmat eivät olleet tuttuja entuudestaan, vaati menetelmien haltuunottoa. Apua saimme opettajiltamme Sakari Kainulaiselta ja Tiina Ikoselta Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Koronapandemian takia toimimme etäyhteyksillä Teams-sovelluksen kautta. Se toimi oikein hyvin. Siirsimme Webropol-ohjelmalla kerätyn materiaalin tilastolliseen SPSS (Statistical Package for Social Sciences) -tilasto-ohjelmaan aineiston analysointia ja tarkempaa tutkimista varten. SPSS-ohjelmisto on suunniteltu nimenomaan kvantitatiivisen aineiston analysointiin. (Metsämuuronen 2007, 462.)

Aluksi tutkimme aineistoa kokonaisuutena, mitä ensi löytöjä aineistosta kävi ilmi. Tämän jälkeen tarkensimme omiin tutkimuskysymyksiimme ja muihin mielenkiintoisiin löydöksiin. Siirsimme aineistoa SPSS-ohjelmasta Exel-tilukkolaskentaohjelmaan ja rakensimme taulukoita. Vallin mukaan lähes kaiken tiedon voi muuttaa numeeriseen muotoon. Suljetuissa kysymyksissä vastattiin kyllä, ei tai en tiedä tai muuhun valmiiseen vastaukseen. Mielenkiintokysymyksissä käytimme Likertin asteikko, jossa vastausvaihtoehdot olivat esimerkiksi ”täysin eri mieltä” tai ”täysin samaa mieltä” asteikolla 1-5. (Valli 2015, 226-227.) Exel-tilukot auttoivat kokonaiskuvan hahmottamista ja tulosten havainnointia.

Jokainen tutkijoista analysoi oman aiheensa. Analysoimme aineistoa kvantitatiivisen sisällönanalyysin avulla. SPSS –ohjelmassa suorita jakaumia ja ristiintaulukointia varten määrittelimme muuttujia, kuten vastaajan työpaikan koko tai hiippakunta. Muuttujan mukaan pystyimme vertailemaan vastauksia tarkemmin ja

saimme informaatiota, mitä lähdimme etsimään (Heikkilä 2017, 122-128). Tutkimme keskihajontaa, korrelaatioita, frekvenssijakaumia ja p-arvoja, joista näki, olivatko tulokset merkitseviä vai eivät. Tilastollinen analyysi on luova prosessi (Heikkilä 2017, 122).

Vertasimme tuloksia muihin aiheesta tehtyihin tilastoihin, tutkimuksiin ja kirjallisuuteen. Itselleni merkittävimpiä vertailututkimuksia olivat Ohisalón väitöskirja *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla: Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus* (Ohisalo 2017) ja Vantaan yhteisestä pöydästä tehty pro gradu -tutkimus *Leipäjonoista yhteiseen pöytään* (Larjavaara 2019) sekä Salosen väitöskirja ruokajonoista Suomessa, Liettuassa ja Italiassa (Salonen 2018). Tärkeitä lähteitä olivat myös aiemmat diakoniabarometrit, kirkon tilastot ja muun muassa Kainulaisen muistiinpanot ensimmäisestä diakoniabarometristä ruoka-avun suhteen (Kainulainen 2000). Jokainen tutkijoista kirjoitti oman artikkelin tutkimusaiheensa tuloksista.

Lopulliset havainnollistavat graafiset kuviot teimme vasta loppumetreillä. SPSS-ohjelman yksi vahvuus on monipuoliset grafiikka-toiminnot. Metsämuuronen painottaa, että kuvat ovat vain raportin mauste, eivät pääruokalaji (Metsämuuronen 2007, 553). Heikkilän mukaan aineiston graafisella esityksellä ja tulkinnalla on kuitenkin iso merkitys (Heikkilä 2017, 154-168).

4.4 Tutkimustulokset

Barometrikyselystä kävi ilmi, että diakoniatyöntekijät kokivat ruoka-avun tärkeäksi. Seurakunnan perustehtäväksi sen mielsi kolmannes barometrikyselyyn vastanneista, kun taas kolmannes vastaajista mielsi seurakunnan perustehtävän olevan aineellisen sijaan hengellinen. Toki perustehtävä voi olla molempia. Kolme neljäsosaa diakoniatyöntekijöistä oli sitä mieltä, että leipäjonoista tulisi päästä eroon. Kansainvälisten onnellisuustutkimusten tuloksista huolimatta yksinäisyys on suomalaisten hyvinvointia ja terveyttä eniten heikentävä yksittäinen tekijä. Lähes kaikki diakoniatyöntekijät (94 %) olivat sitä mieltä, että yhteisöruokailuilla voidaan ehkäistä yksinäisyyttä. Yli puolet vastasivat kuitenkin myös, että niillä ei

voida täysin korvata ruuan jakoa. Viidenneksen mielestä ruokailuilla voidaan korvata leipäjonot.

Ruokailut ovat tehneet uuden tulemisen yhteisöllisyyttä painottaen. Tällä vuosituuhannella diakonian järjestämät ruokailut ja ruokailijoiden määrät ovat tasaisesti laskeneet vuoteen 2017 asti ja sitten taas lähteneet nousuun. Barometrikselyssä kävi ilmi, että seurakunnissa järjestetään paljon erilaisia ruokailuja. Aikaisemmin ruokailut painottuivat tietyille ryhmille. Nyt on nähtävissä suunta, että ruokailuista on tullut kaikille ryhmille yhteisiä. Osassa seurakunnista puhutaan yhteisöruokailuista, osassa esimerkiksi yhteinen pöytä -ruokailuista. Avoimia ruokailuja järjestettiin viikoittain tai kuukausittain 60 prosentissa vastaajien seurakunnissa. Yhteisöruokailuihin haluttiin panostaa tulevaisuudessakin. Kun kysyttiin kolmea tärkeintä diakonian konkreettista työtehtävää, johon työntekijät kokisivat tärkeäksi panostaa, nousi yhteisöruokailut viidenneksi tärkeimmäksi.

Suurella osalla seurakuntien ruokailuista eli 72 prosentissa ruuan valmistuksessa toimi palkattu keittiöhenkilökunta. Diakoniatyöntekijät itse osallistuivat ruuanlaittoon kolmanneksessa vastaajien seurakunnista. Suurimpana ryhmänä ruokailuja toteutti kuitenkin vapaaehtoiset auttajat. Isossa osalla seurakuntien ruokailuja ruuan valmistivat siis palkattu keittiöhenkilökunta yhdessä vapaaehtoisten kanssa. Työkokeilijoita oli mukana ruuanlaitossa kolmanneksessa vastaajien seurakunnista, kuten myös kuntouttavassa työtoiminnassa olevia. Suurten kaupunkien hävikkiruokaterminaaleissa ja ruokapankeissa vaikeasti työllistävien työllistäminen oli isossa roolissa. Diakonia-asiakkaat itse olivat ruuanlaitossa mukana vain viidenneksessä seurakunnista. Seurakunnissa lienee tasapainoiltaan sen suhteen kuinka paljon keittiöihin päästetään vapaaehtoisia, asiakkaita ja muuta väkeä vaikkapa hygieniasyistä. Selkeästi on kuitenkin nähtävillä suunta, että seurakuntien ruokailuista kehittyi yhä yhteisöllisempiä myös keittiön puolella.

Hävikkiruokaa jaettiin ruoka-apuna 60 prosentissa ja ruokailuissa tarjottavana hävikkiruokaa käytettiin 37 prosentissa vastanneiden seurakunnista. Eniten hävikkiruokaa käytettiin Helsingin ja Tampereen hiippakunnissa. Lähes kolmanneksen vastaajien seurakunnissa hävikkiruokaa ei käytetty lainkaan. Mikkelin ja Kuopion

hiippakunnissa hävikkiruokaa käytettiin vähiten. Syyksi hävikin käyttämättömyyteen kerrottiin hygienia, logistiset haasteet, tilojen puute sekä organisoinnin, resurssien, ja yhteistyökumppanin puute. Syyksi mainittiin myös, että emäntä on aina tilannut ainekset tukusta ja tehnyt ruuan. Monella paikkakunnalla hävikin jaon ja käytön kerrottiin hoitavan joku muu taho, kuin seurakunta.

Aikaisemmista Diakoniabarometreistä on nähtävissä selvästi, että taloudellinen auttaminen on ollut diakonian keskeinen työmuoto koko 2000-luvun ajan ja tänä päivänä vielä mitä suuremmassa määrin. Paljon tai melko paljon taloudellista auttamista oli kolmen neljäsosan työssä. Kaksi kolmasosaa barometriin vastanneista työntekijöistä koki, että taloudellinen auttaminen kuuluu myös seurakunnalle, vaikka se on yhteiskunnan tehtävä. Reilu puolet vastaajista oli sitä mieltä, että seurakuntien taloudellinen auttaminen tulisi olla ensi sijassa neuvontaa ja ohjausta.

Yhä enenevässä määrin työntekijät kokevat, että useat asiakkaat pitävät seurakunnan taloudellista apua subjektiivisena oikeutenaan. Määrä on ollut huomattavassa nousussa. Asiaan havahduttiin ja sitä kysyttiin ensimmäisen kerran Diakoniabarometrissä vuonna 2013. Silloin 16 prosenttia työntekijöistä koki asiakkaiden ajattelevan näin. Barometrin 2018 mukaan näin ajatteli puolet diakoniatyöntekijöistä ja nyt jo 61 prosenttia vastaajista, Helsingissä jopa 77 prosenttia vastanneista.

4.5 Mihin tutkimustulokset haastavat seurakuntia?

Se, kuinka suuren osan taloudellisen auttamisen kysymykset vievät diakoniassa työaikaa ja resursseja, haastaa miettimään, onko taloudellinen ja aineellinen auttaminen ottanut jo liiankin ison siivun seurakuntien diakoniasta. Diakoniatyöntekijät haluaisivat panostaa enemmän keskusteluapuun, kotikäynteihin ja yhteisölliseen työhön. Samalla diakoniatyöntekijät kokevat ruoka-avun ja taloudellisen auttamisen tärkeäksi ja mielekkääksi, koska silloin autetaan niitä, jotka todella apua tarvitsevat. Jos vatsa on tyhjä tai lapsilla ei ole vaatteita tai mahdollisuutta harrastaa, on sielukin ontossa tilassa. Diakoniassa lähimmäisenrakkaus toteutuu

enemmän tekoina kuin sanoina. Raamatussa kehoitetaan pitämään huolta köyhistä, leskistä, orvoista ja sairaista.

Seurakunnissa kannattaa toki myös kysyä ylläpitääkö vakiintunut ruoka-apu eriarvoisuutta, saamattomuutta, köyhyyttä ja syrjäytymistä? Vahvistaako jatkuvaan ruoka-apuun turvautuminen syrjäytyneen identiteettiä? Toisaalta yhteisruokailujen osallistava ajatus on hyvä suuntaus siihen, että passiivisesta autettavasta kasvaisi yhteisön jäsen ja osallistuja.

Mitkä voisivat olla ne uudet tavat, joilla kirkko voisi auttaa köyhää? Pitäisikö seurakuntien diakoniatyöntekijöiden ottaa enemmän osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon niin, että ruoka-apua ei tarvittaisi, vaan että vähävarainenkin tulisi toimeen eläkkeellään tai riittävän sosiaaliturvan avulla? Tutkimusten mukaan kirkon työntekijöiden odotetaan osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Diakonian toimia arvostetaan ja ne ovat monelle yksi tärkeimmistä syistä kuulua kirkkoon ja maksaa kirkollisveronsa. Millaista asennemuokkausta ja koulutusta tarvittaisiin, että diakonian ammattilaisista voisi kasvaa vaikuttajia?

Se, että yhteisöruokailuihin haluttiin panostaa tulevaisuudessakin, kertonee siitä, että ruoka ja yhdessä aterioiminen koetaan diakoniatyöntekijöiden keskuudessa tärkeänä. Ateriyhteys ovat perinteisesti ollut tärkeä seurakuntatoiminnan muoto ja toimiva keino koota ihmisiä yhteen ja vähentää myös yksinäisyyttä. Sielunhoito nousi kyselyssä selkeästi diakoniatyöntekijöiden mielissä ykköstuotteeksi ja siihen haluttaisiin panostaa lisää. Kehittämishaasteena voisikin olla, miten vielä paremmin yhdistää aineellinen apu ja sielunhoito.

4.6 Diakoniabarometrin 2020 julkaisemisprosessi

Diakoniabarometrin 2020 julkistamistilaisuus pidettiin webinaarina Diakonia-ammattikorkeakoululla 21.9.2020 Collaboratoren välityksellä. Alun perin julkistaminen oli suunniteltu Diakoniatyön päiville Imatralla elokuussa, mutta koronapandemian kokoontumisrajoitusten takia päivät supistuivat yksipäiväiseksi webinaariksi ja päätimme pitää diakoniabarometrille oman julkistamistilaisuuden. Ohjausryhmä oli vahvasti mukana julkaisemiswebinaarin suunnittelussa, tiedottamisessa ja käytännön toteutuksessa. Tekniikan saimme Diakonia-ammattikorkeakoululta ja opettaja Tiina Ikonen toimi webinaarin juontajana. Sakari Kainulainen tsemppasi ja huolehti aikataulussa pysymisestä. Diakonian tutkimuksen seuran puheenjohtaja Esko Ryökäs piti etänä alkupuheenvuoron ja kertoi diakoniabarometristä yleistä ja pohjatietoa. Veli-Matti Salminen Kirkon tutkimuskeskuksesta seurasi etäyhteyksillä chattikentän kommentointia ja kokosi loppukeskusteluun aiheita. Jokainen meistä tutkijoista esitteli Power Point diojen avulla oman aiheensa noin 15 minuutissa. Diakonia ja sielunhoidon johtaja Kalle Kuusimäki Kirkkohallituksesta käytti yhteenvedtopuheenvuoron ja lopussa osallistujien oli mahdollista kysyä, kommentoida ja osallistua keskusteluun. Tilaisuus kesti kaksi tuntia. (Webinaarin diat liite 2.)

Diakoniabarometri, ruoka-apu ja varsinkin taloudellisen auttamisen kasvu seurakunnissa saivat paljon huomiota ja niistä kirjoitettiin useisiin lehtiin ja verkkojulkaisuihin. Kirkon tiedotearkisto (evl) esitteli barometriä jo ennen julkaisutilaisuutta 16.9.2020 otsikolla: ”*Diakoniabarometri 2020: Diakoniatyötä tehdään muuttuvassa toimintaympäristössä*” ja Diakonia-ammattikorkeakoulun sivuilla kerrottiin, että ”*Diakoniabarometri 2020 kuvaa diakoniatyön arkea, jota määrittää toimintaympäristön jatkuva muutos. Barometri kertoo, miten diakoniatyöntekijät näkevät työnsä ja ammatillisen osaamisensa erityispiirteet*” (DIAK 2020).

Seurakuntalainen julkaisi julkistamistilaisuuden päivänä 21.9.2020 artikkelin: ”*Diakoniabarometri 2020: Väliaikaiseksi tarkoitettu ruoka-avusta tullut pysyvä auttamisen muoto*” (Seurakuntalainen 2020) ja Kotimaa24 uutisoi 22.9.2020 ”*Diakoniabarometri: Seurakunnan taloudellista apua on alettu pitää itsestään selvänä oikeutena*” (Kotimaa 24). Marko Pasmaan kirjoitus ”*Diakoniatyö on aina uuden*

edessä” julkaistiin Dino-lehdessä 24.9.2020 (Pasma 2020, 10-15) ja Rauhan tervehdys -lehdessä 1.10.2020 julkaistussa artikkelissa kysyttiin: *“Talousapua vai sielunhoitoa?”* (Kolistaja 2020, 2). Kotimaa -lehti julkaisi artikkelin 2.10.2020 otsikolla *“Diakonian talousapu on muuttunut toimeentulon jatkeeksi, diakoniatyön arjessa kohdataan yhä enemmän ihmisiä, jotka eivät kykene hakemaan sosiaalietuuksia eivätkä osaa käyttää sähköisiä palveluja”* (Karhu 2020). Lehteri –verkko-lehdessä taas pohdittiin 12.10.2020 diakoniatyöntekijöiden ajankäytön muutosta: *Paljonko on melko paljon tai alle puolet siitä. Kansainvälinen vastuu diakoniatyön arjessa. Diakoniabarometri 2020* (Silander, 2020).

Pyrin myös itse pitämään Diakoniabarometrin tuloksia ja teemoja esillä niissä tilaisuuksissa, joihin sain kutsuja, antamalla haastatteluja ja kirjoittamalla eri julkaisuihin. Topias Haikala haastatteli minua kirjoittamani artikkelin teemasta Kirkko ja Kaupunki –lehteen ja 24.9.2020 lehti julkaisi jutun: *“20 vuotta sitten seurakunnissa ajateltiin, että kirkon tarjoama ruoka-apu voitaisiin pian lopettaa - ”Toisin kävi”, toteaa diakoniabarometriä kirjoittanut Pirjo Paloviita”* (Haikala, T 2020). Diakonia-ammattikorkeakoulun Dialogi-verkkójulkaisun Ekososiaalisuus -teemanumerossa julkaistiin kirjoitukseni: *“Seurakuntien ruoka-apu yhdistää ekologian ja sosiaalisuuden”* 14.10.2020 (Dialogi 2020). Tampereen hiippakunnan diakoniatyöntekijöiden ajankohtaistapaamisessa esittelin diakoniabarometriä Teamsin välityksellä 8.10.2020 ja Tampereen seurakuntien Diakonia ja yhteiskuntavastuun kuukausikokouksessa 23.10.2020. Kuopion hiippakunnan diakoniatyöntekijöiden Teams -aamukahveilla olin vierailevana alustajana 24.11.2020.

Tiina Ikonen esitteli Diakoniabarometri 2020 –tutkimusta ja sen tuloksia syyskuussa 2020 pohjoismaisessa Diakonia-alan tutkimusyhteisön konferenssissa. Tutkimus herätti kiinnostusta ja ehdotuksen mahdollisesta pohjoismaisesta yhteistyöstä ja yhteisestä diakoniabarometristä tulevaisuudessa. Diakoniabarometri 2020 -julkaisu ja englanninkielinen lyhennelmä ovat saatavilla sähköisenä Kirkkohallituksen internet-sivuilla. Sieltä löytyvät myös julkistamistilaisuuden Power Point –esitykset. (evl.) Yhteistyötahojen sivuilta löytyvät linkit julkaisuun. Tutkimusaineisto tulee saataville Yhteiskunnallisen tietoarkiston Aila -portaaliin mahdollista jatkotutkimusta varten (Tietoarkisto). Diakoniabarometrin painettua julkaisua tehtiin 60 kappaletta.

5 ARVIOINTI JA AMMATILLINEN KASVU

5.1 Tutkimuksen onnistuminen

Ruoka-apu ansaitsi tulla nostetuksi yhdeksi pääteemaksi Diakoniabarometrissä 2020. Sen ympärillä tapahtuu paljon kehittämistyötä ympäri Suomea. Aineellinen ja taloudellinen auttaminen ovat suuressa roolissa tämän päivän diakoniatyön arjessa. Tutkimus antoi hyvää perustietoa seurakuntien ruoka-avustamisesta, avun muuttumisesta ja työntekijöiden tämänhetkistä mielipiteistä aineellisesta auttamisesta. Ajankohtainen uusi tieto saatiin siitä, miten ruoka-kassien jaoista ollaan yhä enemmän siirtymässä yhteisöllisiin ruokailuihin osallisuutta painottaen. Yksinäisyyden vähentäminen ja yhteisöllisyyden lisääminen ovat yhteisöruokailujen tavoite.

Arvokasta tietoa saatiin myös siitä, miten ja kuinka paljon seurakunnissa käytetään hävikkiruokaa tai mikä estää käyttämisen. Tieto, ketä seurakuntien keittiöihin päästetään laittamaan ruokaa, oli mielenkiintoinen. Nämä tiedot voivat antaa ideoita ja rohkeutta avata keittiön ovia uusille ryhmille. Jotkut seurakunnat ovat ovia jo avanneet eli heidän kokemuksistaan voi ottaa mallia.

Diakoniatyöntekijöiden asenteet ja ajatukset taloudellisesta auttamisesta, asiakkaiden subjektiivisen oikeuden kokemuksista ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisen tarpeesta köyhyyden vähentämiseksi, ovat saaneet lehdistöltä ja barometriä lukeneilta suurimman huomion. Barometrin teemat ovat herättäneet mielenkiintoa ja vilkasta keskustelua, mikä on jo itsessään arvokasta. Diakoniabarometri 2020 on lunastanut paikkansa barometriä ketjussa ja on tärkeä osa kirkon diakonian tukimusta. Tutkimuksen voidaan ajatella onnistuneen myös siten, että vastausprosentti 36 oli kohtalaisen hyvä. Se kertoo diakoniabarometrin arvostuksesta ja siitä, työntekijät kokevat barometriin vastaamisen ja vaikuttamisen omaan työhönsä tärkeäksi.

5.2 Etiikka ja luotettavuus

Diakoniabarometrin taustaorganisaatioiden ja diakoniabarometrin vakiintuneen käytännön vuoksi emme tarvinneet uutta tutkimuslupaa tai tutkimussopimusta. Se oli jo olemassa. Tutkimuksessa käytimme Ammattikorkeakoulujen eettisiä ohjeita ja Tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvää tieteellisen käytännön ja loukausepäilyjen käsittelemisen ohjetta (TENK 2012).

Saimme riittävästi vastauksia kyselyyn, joten tutkimus voidaan ajatella olevan luotettava ja sen vastauksia voidaan yleistää koko ryhmää eli evankelisen kirkon diakoniatyötä tekeviä kattaviksi. Vastauksia tuli eri hiippakunnista, eri ikäisiltä ja eri määrä työvuosia omaavilta diakoniatyön ammattilaisilta, joten tutkimusta voidaan siltäkin puolen pitää luotettavana. Kyselyyn vastattiin anonyymisti ja ruotsinkieliseen kyselyyn vastanneiden vastukset hajautettiin yhteen muiden vastausten kanssa, joten yksittäistä henkilöä ei voida vastaustensa puolesta jäljittää.

Oli tärkeä määritellä käsitteet, joita käytimme, esimerkiksi yhteisöruokailu ja leipäono, jotta käsitteet ymmärrettiin samalla tavalla. Tutkimuksen tarkoituksena oli saada mahdollisimman totuudenmukaista ja luotettavaa tietoa. Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa käytimme validiteetti- ja reliabiliteettikäsitteitä. Validiteetillä tarkoitetaan sitä, että tutkitaan oikeita asioita tutkimuskysymysten kannalta. Mittari on validi, jos se mittaa sitä, mitä sen pitääkin mitata. Reliabiliteetti taas tarkoittaa tutkimustulosten pysyvyyttä. Jos siis samoja kysymyksiä kysyttäisiin uudelleen eri tavalla, tuloksen pitäisi olla sama. (Kananen 2008, 79-83).

Analyysiä tehdessä oli muistettava etsiä vastauksia tutkimuskysymyksiin, juuri siihen mitä lähdimme kysymään. Omat tutkimuskysymykseni olivat: Millaista ruoka-apua ja ruokailuja seurakunnissa järjestetään? Käytetäänkö seurakunnissa hävikkiruokaa ja miten? Miten diakoniatyöntekijöiden mielipiteet ruokaavusta, yhteisöruokailuista ja taloudellisesta auttamisesta ovat muuttuneet? Tutkimus perustui lähes kokonaan tutkimusaineistoon eli kyselyn vastauksiin. Siinä mielessä plagioinnin vaara ei ollut kovin suuri. Lähinnä oli oltava tarkka, kun omia vastauksia vertasi muihin tutkimuksiin. Meillä tutkijoina oli lupa käyttää vanhojen

barometrienvastauksia, vaikka niitä ei olisi julkaistukaan. Vertailut aiheesta tehtyihin väitöskirjoihin ja tilastoihin olivat tärkeitä, mutta ne oli muistettava pitää siivosassa. Tutkimuksen eettiset periaatteet asiakkaiden ja mielipiteiden kunnioittamisessa oli myös hyvä pitää mielessä. Pyrimme esittelemään tulokset objektiivisesti ja jättämään omat mielipiteet pois tai ainakin ilmaisemaan selkeästi, milloin oli kyseessä oma tulkinta. Oleellista tietoa ei myöskään saanut jättää pois tai esitellä harhaanjohtavasti. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2007, 26,27.)

5.3 Jatkotutkimusehdotukset ja mitä jäi kysymättä?

Paljon jäi kysymättä syystä, että barometrikyselyssä oli neljä eri osiota ja kysymyksiä paljon eri asioista. Kysymättä jäivät lähinnä tarkentavat kysymykset. Määrällisessä tutkimuksessa kysytään mitattavia asioita, jotta niitä voidaan verrata aikaisempiin kyselyihin. Laadullinen analysointi jäi siis vähemmälle. Se, että me tutkijat olimme itse diakonian ammattilaisia, toi kyselyyn ammatillista sisältö tietoa.

Seurakuntien keittiöllä yhä pääosan ruuista valmistaa palkattu keittiöhenkilökunta ja diakoniatyöntekijät itsekin olivat ruuanlaitossa 35 prosentissa seurakunnista. Mielenkiintoinen jatkokysymys olisi voinut olla, miten diakoniatyöntekijät itse osallistuivat. Olivatko he ohjaamassa vapaaehtoisia ja tapaamassa ihmisiä, vai itse konkreettisesti kuorimassa perunoita ja kauhan varressa? Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tietää muutoksesta, onko suunta se, että diakonia-asiakkaiden, työkokeilijoiden ja kuntouttavassa työtoiminnassa olevien osuus ja osallistuvuus keittiöillä lisääntyy ja palkatun henkilökunnan osuus vähenee vai miten käy.

Joitain taloudellisen avustamisen kysymyksiä kysyttiin barometrissä jatkumona ja asennemuutosta voitiin näin verrata. Se, että 61 prosenttia kaikista ja Helsingin hiippakunnassa jopa 77 prosenttia diakoniatyöntekijöistä kokivat useiden asiakkaiden pitävän seurakuntien taloudellista apua subjektiivisena oikeutenaan, oli hätkähdyttävä. Tästä olisi aihetta omaan tutkimukseensa. Voisi kysyä esimerkiksi mistä nämä ajatukset ja kokemukset johtuvat? Ovat ne todellisia ja kuinka paljon samat asiakkaat hakevat avustuksia jatkuvasti? Mielenkiintoista olisi myös tietää

kuinka paljon avustusten hakuaktiivisuus periytyy tai miten nämä ajatukset vaikuttavat työntekijän motivaatioon. Hyvänä puolena näyttäytyy asiakkaan omatoimisuus ja aktiivisuus hoitaa asioitaan ja hakea apua sieltä, mistä sitä on saatavilla.

Myös kritiikki ruoka-apua ja seurakuntien taloudellista auttamista kohtaan tulee ottaa vakavasti. Diakoniatyöntekijät ja ihmiset yleisestikin ovat sitä mieltä, että yhteiskunnan tehtävä on pitää huolta, että kaikki tulevat toimeen. Kun seurakunnat ja kolmas sektori pyörittävät laajamittaista ruoka-aputoimintaa ja seurakunnistakin saa taloudellista apua ohjauksen lisäksi, muutoksen vaatimus yhteiskunnan toimia kohtaan vähenee. (Ohisalo 2017, 74-75.) Hankkeet ruoka-avun yhteisestä kehittämisestä eri toimijoiden kesken ovat tervetulleita, kuten myös kierto-talouden ja hävikkiruuan käytön ja jatkojalostuksen hankkeet.

Lähes kaikki diakoniatyöntekijät kokivat yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja köyhän äänenä olemisen tärkeänä, mutta kun kysyttiin työmuotoja, joihin halutaan itse panostaa lisää, yhteiskunnallinen vaikuttaminen ei juurikaan saanut mainintoja. Tässä olisi tutkittavaa. Miksi yhteiskunnallinen vaikuttaminen ei kiinnosta diakoniatyön ammattilaisia tai sitä ei koeta omaksi ja mitä asialle voisi tehdä? On tärkeä miettiä keinoja, joilla diakoniatyöntekijät voivat toimia köyhyyden vähentämiseksi yhteiskunnassa. Diakoniatyöntekijöiden yhteinen toive oli päästä leipäjonoista eroon. Miksi leipäjonoista halutaan eroon? Haluttaanko eroon jonoista vai ruokajakelusta yleensäkin?

Tutkimusta korona-ajan vaikutuksista seurakuntatyöhön on todennäköisesti tulossa. Ennen koronaa yhteisöruokailut olivat selkeästi nousussa ja ruoka-kassien jako vähenemässä, mutta korona-aika pakotti palaamaan vanhaan, ostolupiin ja valmiiksi pakattuihin ruoka-kasseihin. Toisaalta korona-aika pakotti ottamaan käyttöön uusia toimintatapoja ja mielenkiintoista on nähdä mitä niistä jää elämään.

5.4 Oma ammatillinen kasvu

Suurin ammatillinen kasvuni liittyy ehdottomasti kvantitatiivisen tutkimuksen tekemiseen ja tietoteknisiin valmiuksiin. Määrällisen tutkimuksen teko oli itselleni uusi ja opettavainen kokemus. Aiemman opinnäytetyöni ovat olleet kvalitatiivisia haastattelututkimuksia. Suurimpana oppina oli tilastollisen SPSS-ohjelman käyttöönotto. Se tuotti myös eniten harmaita hiuksia. Vastausten ristiinvertailu oli mielenkiintoista ja antoi syvempää sekä tarkempaa informaatiota tutkittavasta asiasta, kun pystyi ottamaan huomioon useampia muuttujia yhtä aikaa. Jopa Excel- taulukko-ohjelman haltuunotto oli minulle uutta. Olin aiemmin vastannut Webropol-kyselyihin, mutta tutkimuksen jälkeen olen myös itse rakentanut kyselyjä kyseisellä työkalulla. Hyvä havainto oli myös se, että etsivä todellakin löytää. Voin ottaa selvää, kysyä, hakea tietoa ja näin löytää sitä. Kaaviot, taulukot ja kuviot havainnollistavat asioita ja niitä saa valmiilla työkaluilla helposti rakennettua. Sähköinen etätyöskentely korona-pandemian aikana toimi yllättävän hyvin. Sakari Kainulaisen opetus tilastollisista työkaluista onnistui yli odotusten ja uskonkin oppineeni näin paremmin. Periaatteellinen vastenmielisyyteni ruututyöskentelyyn lieveni.

Myös ammatillinen itsetunto nousi osaamisen myötä. Löysin itsestäni pienen tutkijan, kun sain oppia ja rohkaisua tehdä tutkimusta. Olen ylpeänä esitellyt tuotostamme, Diakoniabarometriä 2020 ja saanut siitä hyvää palautetta. Asiantuntijuuteni seurakuntien ruoka-avusta, hävikkiruuan käytöstä sekä työntekijöiden ajatuksista taloudellisesta auttamisesta kasvoi ison harppauksen. Oli ammatillisesti myös mielenkiintoista miettiä diakonian tulevaisuuden suuntaa, tulevaisuuden painotuksia ja sitä mihin suuntaan kirkon pitäisi mennä. Toisten tutkijoiden aiheista sai myös paljon hyvää oppia.

Ohjausryhmän tuki Diakoniabarometrin teossa oli ensiarvoisen tärkeä. Oli innostavaa ja opettavaista tehdä työtä ja olla mukana hienojen ihmisten ja taustaorganisaatioiden projektissa. Napakka yhteistyö ja vastuiden selkeä jakaminen toi ryhtiä ja mahdollisti nopean aikataulun barometrin valmistumiselle. Ohjaajien Tiina Ikosen ja Sakari Kainulaisen sekä muun ohjausryhmän tuki, saatavilla olo

ja nopea sähköposteihin vastaaminen oli auttavaa ja kannustavaa. Ohjausryhmän taustaorganisaatioissa hoidettiin esimerkillisesti käytännön asioita, kuten kyselyn jakaminen omille sidosryhmille, julkaisun käännökset, toimittaminen, painatus sekä julkistamiswebinaarin mainostaminen. Oli ilo seurata ja oppia ammattilaisten työstä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUSLUETTELO

- Alava, H; Kela, A; Nikkanen, A & Paloviita, P (2020) *DIAKONIABAROMETRI 2020 Aina uuden edessä*. Suomen ev.lut kirkon julkaisu 88. https://evl.fi/documents/1327140/0/31446640_Diakoniabarometri-tutkimusraportti_verkkojulkaisu_20_08_24.pdf/0d769ae2-fbc5-a18e-f7f9-b0f54c8d7ae1?t=1600684512167
- Alkula, T & Pöntinen, S & Ylöstalo, P (1994) *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Juva: WSOY.
- Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry. (2019). Saatavilla 25.2.2020 <file:///C:/Users/zb042823/Downloads/AMMATTIKORKEAKOULUJEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf>
- Gävert, T (2016) *Diakoniabarometri 2016*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 45. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Diakoniabarometri+2016_netti.pdf/1e030b26-9f43-ebf6-251e-dc857859a11f
- Haikala T (2020) *20 vuotta sitten seurakunnissa ajateltiin, että kirkon tarjoama ruoka-apu voidaan lopettaa*. Kirkko ja Kaupunki –lehden julkaisu. Saatavilla 24.9.2020: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/20-vuotta-sitten-seurakunnissa-ajateltiin-etta-kirkon-tarjoama-ruoka-apu-voitaisiin-pian-lopettaa-toisin-kavi-toteaa-diakoniabarometria-kirjoittanut-p#1504aaf0> Saatavilla
- Heikkilä, T (2017). *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki. Edita.
- Hirsjärvi, S, Remes, P & Sajavaara, P. (2007). *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Holopainen, M, Tenhunen, L & Vuorinen, P (2004). *Tutkimusaineiston analyysi ja PSSP*. Hamina: Yrityssanoma Oy.
- Hävikkiviikko. Tietoa ruokahävikistä. <https://havikkiviikko.fi/tietoa-ruokahavikista/> Saatavilla 20.4.2020.
- Isomäki, P & Lehmusmies, J & Salojärvi P & Wallenius, V (2018) *Diakoniabarometri 2018. Yksinäisyyden monet kasvot*. Kirkon tutkimuskeskus-

- sen verkkojulkaisuja 56. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <https://evl.fi/documents/1327140/40900428/Ktk+++Diakoniabarometri+2018/3d5c9179-753f-eb05-55bc-fd03d5e0f9ce>
- Jokivuori, P & Hietala, R. (2007) Määrällisiä tarinoita. Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. WSOY oppimateriaalit.
- Kananen, J (2008). *Kvantti. Kvantitatiivinen tutkimus alusta loppuun*. Jyväskylän ammattikoreakoulun julkaisuja.
- Kainulainen, S & Saares, K (2000) Strategia ja käytännön diakoniatyö - Diakoniabarometri 2000:n tuloksia. Kirjoittajan omassa hallinnassa.
- Kiiski, J (2013) *Diakoniatyöntekijä – rinnallakulkija ja kaatopaikka*. *Diakoniabarometri* 2013. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 33. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Diakoniaty%C3%B6ntekij%C3%A4+++rinnallakulkija+ja+kaatopaikka.+Diakoniabarometri+2013+33.pdf/389f059d-8df6-ad92-ff48-553acc2746b0>
- Kirkon tiedotearkisto evl.fi. Diakoniabarometri 2020: Diakoniatyötä tehdään muuttuvassa toimintaympäristössä. Saatavilla 01.11.2020 <https://evl.fi/uutishuone/tiedotearkisto/-/items/item/34514/Diakoniabarometri+2020--+Diakoniatyota+tehdään+muuttuvassa+toimintaympäristössä>
- Kirkkojärjestys. 4. luku. Sielunhoito ja rippi; kirkkokuri; diakonia ja lähetystyö. Saatavilla 12.5.2020 <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=diakonia>
- Kirkon työmarkkinalaitos. Henkilöstön lukumäärä tehtäväryhmittäin vuosina 2010–2019. Saatavilla 10.5.2020 <https://evl.fi/documents/1327140/47781461/Henkil%C3%B6st%C3%B6n+lukum%C3%A4r%C3%A4+teht%C3%A4v%C3%A4ryhmitt%C3%A4in+2010-2019.pdf/dd2fdc51-8c47-dbb0-9be5-7a2e37938831>
- Kolistaja, M (2020) “*Talousapua vai sielunhoitoa?*” lehdessä Rauhan tervehdys. Oulu: Oulun ev lut seurakunnat. <https://rauhantervehdys.fi/digilehti/nakoislehti-34-2020/talousapua-vai-sielunhoitoa>

- Kotimaa24 (2020) ”*Seurakunnan taloudellista apua on alettu pitää itsestään selvänä oikeutena*”. Saatavilla: <https://www.kotimaa24.fi/artikkeli/diakoniabarometri-seurakunnan-taloudellista-apua-on-alettu-pitaa-itsesta-selvana-oikeutena/>
- Metsämuuronen, J (2007) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Vaajakoski: Gummerrus.
- Moilanen, R (2011). Kielikello 2011. Saatavilla 15.9.2020 <https://www.kielikello.fi/-/barometrit>
- Mäntylä, E & Nousiainen, M & Isola, A-M (2019) *Keittiöt ilman rajoja- Yhteinen keittiö -hankkeen osallisuusvaikutusten arviointi*. Yhteinen keittiö Typaperi 10/2019 Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-304-5>
- Paloviita, P (2020) Seurakuntien ruoka-apu yhdistää ekologian ja sosiaalisuuden. Dialogi-verkkójulkaisu, Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://dialogi.diak.fi/2020/10/14/seurakuntien-ruoka-apu-yhdistaa-ekologian-ja-sosiaalisuuden/>
- Paloviita, P (2020) Ruoka-apu muutoksessa ja yhteiskunnan peilinä. Teoksessa *Diakoniabarometri 2020, Aina uuden edessä*. (s. 25-47). Suomen ev.lut kirkon julkaisuja 88. https://evl.fi/documents/1327140/0/31446640_Diakoniabarometri-tutkimusraportti_verkkójulkaisu_20_08_24.pdf/0d769ae2-fbc5-a18e-f7f9-b0f54c8d7ae1?t=1600684512167
- Pasma, M (2020) *Diakoniatyö on aina uuden edessä lehdessä* Dino-lehti 03/2020 s.10-15. <https://dinolehti.fi/2020/09/diakonia-on-aina-uuden-edessa/>
- Pelastusarmeija. Ruoka-apu. Saatavilla 12.5.2020 <https://www.pelastusarmeija.fi/uutisia/uutiset/millaista-sosiaalityota-tulevaisuudessa>
- Ruokavirasto. Elintarvikeala. Hävikkiruoka. Saatavilla 12.5.2020 <https://www.ruokavirasto.fi/yritykset/elintarvikeala/elintarvikealanyhteisetvaatmukset/havikkiruoka/>
- Seurakuntalainen (2020) ”*Väliaikaiseksi tarkoitettu ruoka-avusta tullut pysyvä auttamisen muoto*” Saatavilla: <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/diakoniabarometri-2020-vali aikaiseksi-tarkoitettu-ruoka-avusta-tullut-pysyva-auttamisen-muoto/>

- Silander, N. (12.10.2020) *Paljonko on melko paljon tai alle puolet siitä. Kansainvälinen vastuu diakoniatyön arjessa Diakoniabarometri 2020. Kirkkomme lähetys*. Lehteri. Saatavilla 1.11.2020. <https://www.leh-teri.fi/kirkkommelahetys/paljonko-on-melko-paljon-tai-alle-puolet-siita/>
- Tietoarkisto. Saatavilla 7.11.2020 <https://www.fsd.tuni.fi/fi/>
- Tutkimuseettinen johtokunta (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Saatavilla 25.2.2020. <https://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto>
- Työ ja- elinkeinoministeriö. Vähävaraisten avun toimenpideohjelmasta periaatteet EU:n ruoka-avulle. Saatavilla 25.5.2020 <https://tem.fi/vahava-raisten-avun-rahasto-fead-2014-2020>
- Valli, R (2010). Kyselylomaketutkimus. Teoksessa (toim.) Aaltola, J & Valli, R. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu* (s. 103-127). Juva: PS-kustannus.
- Valli, R (2015). Numeroiden kautta kuvataan todellisuutta. Teoksessa (toim) Aaltola, J & Valli, R. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (s. 226-238). Juva: PS-kustannus.
- Vehkalahti, K (2014). *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

2 RUOKA-APU MUUTOKSESSA JA YHTEISKUNNAN PEILINÄ

Pirjo Paloviita

2.1 Diakoniaa taloudelliseen, sosiaaliseen ja terveydelliseen hätään

Ruokakassit, vähävaraisten ruokailut ja taloudellinen auttaminen ovat juurtuneet seurakuntiin pysyviksi auttamisen muodoiksi, vaikka ne suunniteltiin väliaikaisiksi toimintamuodoiksi 1990-luvun laman myötä. Ruoka-apu on tällä hetkellä suuressa muutoksessa ja sitä kehitetään eri puolilla Suomea. Ruoka-apua ei ole tutkittu diakoniabarometreissä aikaisemmin omana kokonaisuutenaan. Ruokaan liittyvä auttamistyö, hävikkiruuan käyttö sekä diakoniatyöntekijöiden ajatukset muuttuvasta ruoka-avusta ansaitsivat tarkemman tarkastelun jo aiheen ajankohtaisuudenkin vuoksi. Tutkimuskysymykset olivat: Millaista ruoka-apua ja ruokailuja seurakunnissa nykyään järjestetään? Käytetäänkö seurakunnissa hävikkiruokaa ja miten? Miten diakoniatyöntekijöiden mielipiteet ruoka-avusta, yhteisöruokailusta ja taloudellisesta auttamisesta ovat muuttuneet? Tässä artikkelissa diakoniabarometrin 2020 kyselyn tuloksia verrataan aikaisempiin diakoniabarometreihin, kirkon tilastoihin, aiheesta tehtyihin muihin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen. Myös kritiikki seurakuntien ruoka-apua kohtaan otetaan huomioon.

Ruuan ympärillä tapahtuu paljon. Vantaalla perustettiin Yhteinen pöytä -toimintamalli ja hävikkiruokaterminaali 2015, Kirkkohallituksen Yhteinen keittiö -hanke (2017-2018) sekä toimijuutta ja yhteisöllisyyttä rakentavat kaapelivalmennekset jalkauttivat yhteisöruokailumallia ympäri Suomea, Helsingissä avattiin 2018 Kirkon ulkomaanavun hävikkiruokakauppa WeFood ja Kirkkopalvelujen Ruoka-apu.fi- puhelinsovellus otettiin käyttöön keväällä 2020. Yhteisöllisyys, asiakaslähtöisyys, osallistaminen ja yksinäisyyden ehkäisy ovat yhteisöruokailujen teemoja. Hävikkiruokailut eivät ole vain ruoka-apua, vaan myös kestävästä kehityksestä, ilmastomuutoksen torjuntaa ja ruokahävikin vähentämistä.

Ruoka-apua hakevien kokema huono-osaisuus jaetaan usein kolmelle huono-osaisuuden ulottuvuudelle: taloudelliselle, sosiaaliselle ja terveydelliselle. Tutkimusten mukaan huomattava määrä ruoka-avun hakijoista koki olevansa huono-osaisia kaikilla näillä kolmella osa-alueella.¹ Diakoniabarometrikysely antoi

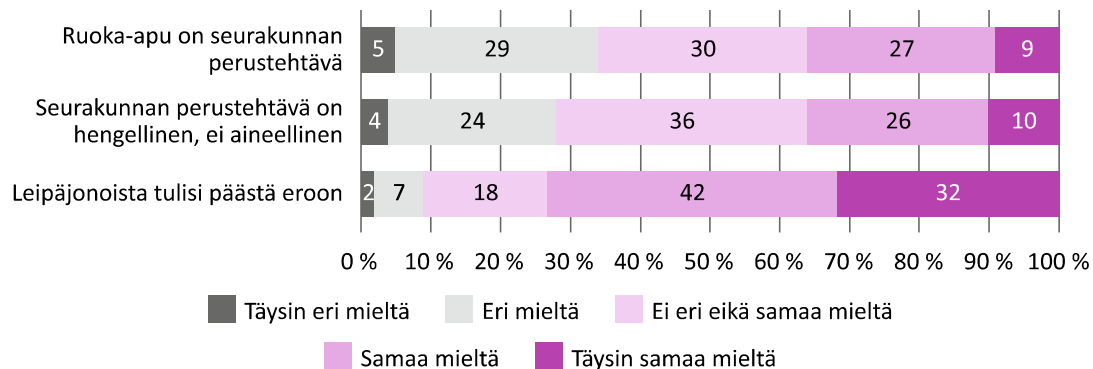
¹ Ohisalo 2017, 66-68.

vastaavanlaisen tuloksen. Kun kysyttiin, millaisia asiakkaita diakoniatyöntekijät tapaavat, 74 prosenttia diakoniatyöntekijöistä tapasi viikoittain tai vähintään kerran kuukaudessa ihmisiä, joilla oli kasautunut ongelmia yli viideltä eri mainitulta osa-alueelta.² Näihin huono-osaisuuden kasautumisen kokemuksiin toivotaan yhteisöruokailuilla saatavan helpotusta.

Yhteiskuntamme tilasta kertoo paljon, että kaikki eivät tule toimeen palkallaan tai edes yhteiskunnan myöntämällä tuilla, vaan joutuvat turvautumaan ruoka-apuun. Leipäjonot ovat monella tapaa huono-osaisuuden ja hyvinvointivaltion epäonnistumisen symboli, mutta eivät suoraan köyhyyden mittari. Leipäjonot ja ruoka-apu paikkaavat sosiaaliturvan aukkoja ja asuntopolitiikan epäonnistumista. Ne tarjoavat välittömän ja nopean avun akuuttiin hätään. Leipäjonot myös lievittävän kauppojen painetta heittää ylijäämäruokaa kaatopaikalle.³

Diakoniabarometrikysely tehtiin ennen koronapandemian leviämistä ja näin pandemiaa ehkäisevät kokoontumisrajoitukset ja ruoka-apun tarpeen kasvaminen eivät vielä näy tässä kyselyssä ja tilastoissa. Koronan vaikutuksia nähdään tarkemmin vuoden 2020 tilastoissa.

Kuvio 2.1 Mielipiteet seurakunnan perustehtävästä ja leipäjonoista.

Diakoniatyöntekijät kokivat ruoka-apun tärkeäksi. Kuvio 2.1 osoittaa, että seurakunnan perustehtäväksi sen mieltä kolmannes barometrikyselyyn vastanneista. Kolmannes vastaajista mieltä seurakunnan perustehtävän olevan aineellisen sijaan hengellinen ja kolmannes vastaajista ei ollut väittämistä samaa eikä eri mieltä. Heistä, jotka kertoivat ruoka-apun olevan seurakunnan perustehtävä, 44 prosenttia ei mieltänyt hengellisyyttä seurakunnan perustehtävänä. Heistä taas, jotka pitivät seurakunnan perustehtävää hengellisenä, lähes puolet ei nähnyt ruoka-apua perustehtävänä.

² Ks. Luku 4.

³ Ohisalo 2017, 73.

Tarkasteltaessa mielipiteitä ruoka-avusta seurakunnan perustehtävänä hiippakunnittain suuria eroja ei noussut esiin. Turun hiippakunnassa puolet vastanneista piti ruoka-apua seurakunnan perustehtävänä. Myös Oulun hiippakunnassa ruoka-apu nostettiin perustehtävänä korkealle. Eniten eri mieltä siitä, että ruoka-apu olisi seurakunnan perustehtävä, oltiin Porvoon hiippakunnassa. Tätä mieltä oli melkein puolet Porvoon hiippakunnan vastaajista. Hengelliseksi, ei aineelliseksi perustehtävä miellettiin vahvimmin Tampereen hiippakunnassa. Siellä lähes puolet vastaajista painotti perustehtävän hengellisyyttä.⁴ Eniten niitä, jotka eivät olleet kumpaakaan mieltä, oli Helsingin hiippakunnassa. Mielipide kertonee myös siitä, ettei näitä asioita voi tai tarvitse laittaa vastakkain, vaan seurakunnan perustehtävä voi olla yhdessä sekä hengellinen että aineellinen.

Kolme neljästä barometrikyselyyn vastanneesta diakoniatyöntekijästä ajatteli, että leipäjonoista tulisi päästä eroon. Erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä hiippakunnittain tai kunnan koon mukaan vertailtaessa. Heistä, jotka pitivät ruoka-apua seurakunnan perustehtävänä, 68 prosenttia näki tärkeänä päästä eroon leipäjonoista. Heistä, jotka eivät pitäneet ruoka-apua seurakunnan perustehtävänä, 80 prosenttia näki tärkeänä päästä leipäjonoista eroon. Ja taas hengellisyyttä perustehtävänä painottavista yli kolme neljäsosaa näki tärkeänä päästä eroon leipäjonoista. Se, miksi leipäjonoista haluttiin päästä eroon, olisikin ollut hyvä jatkokysymys. Kärjistäen olisi voinut kysyä, haluttiinko päästä eroon jonottajista vai jonoista.

Julkisessa keskustelussa leipäjono sanana koetaan negatiivisena kaiken kansan katseltavana jonottamisena, vaikka se ei läheskään aina sitä ole. Jonoissa näkyy muun muassa ajan- ja vallankäytön aspekti. Leipäjonoissa eivät jonota hyvätuloiset vaan he, joilla on siihen aikaa ja jotka ovat pakotettuja odottamaan. Jonossa palvelua saa, kun palvelun tarjoaja päättää sitä antaa.⁵ Pääsyy siis siihen, että leipäjonoista halutaan päästä eroon, lienee, että ruoka-avun muotona niitä pidetään leimaavina. Nimenä leipäjono seurakuntien ruoka-avussa on harhaanjohtava myös siksi, että tarjolla on useimmiten ruokaa monipuolisesti, ei vain leipää. Jonot ovat kuitenkin jonoja ja niille halutaan tehdä jotain.

2.2 Ruokakasseja ja yhteisöllisiä ruokailuja

2.2.1 "Kas näin heiluu kassi"

Seurakunnissa jaettujen ruokakassien määrää on tilastoitu vuodesta 2012 lähtien. Aikaisemmin kassit sisältyivät tilastoinneissa ruoka-avustuksiin. Kirkon tilastoissa ruoka-apuna jaettavien kassien määrä on vaihdellut melkoisesti vuodesta toiseen.

4 Ero hiippakunnittain on tilastollisesti merkitsevä ($p \leq 0,05$).

5 Ohisalo 2017, 37.

Kuten taulukosta 2.1 näkyy, yksi selittävä tekijä on Helsingin hiippakunnassa vuonna 2018 ruokakassien määrän hyppäys ylöspäin noin 200 000 kassilla. Koko maassa ruokakassien määrässä nousu vuodesta 2017 vuoteen 2018 oli nelinkertainen, kun taas vuonna 2019 määrä putosi puoleen. Tilastointimuutokset selittävät vaihtelua, ja näin ollen tilastoluvut eivät välttämättä ole täysin verrattavissa toisiinsa vuosittain. Asiaa seurataan pidemmällä tähtäimellä.⁶ Vuonna 2017 tilastoitavien asioiden jaottelu ja ryhmittely muuttui. Jatkumo monen asian kohdalla katkesi vuoteen 2016 ja vuodesta 2017 alkoi uusi seuranta. Kassien määrän heilahtelua voi jonkin verran selittää myös vaihtelu EU-ruuan saatavuudessa.

Taulukko 2.1 Ruokakassien, ruokailujen ja ruokailijoiden määrä koko kirkossa ja Helsingin hiippakunnan ruokakassit vuosina 2012-2019.⁷

	Ruokakassien määrä koko maassa	Helsingin hiippakunnan ruokakassit	Ruokailut koko maassa	Ruokailijoiden määrä koko maassa
2012	101 844	1 826	10 494	634 351
2013	136 147	2 575	10 735	581 910
2014	280 200	9 360	9 895	458 579
2015	271 644	116 576	9 720	427 409
2016	311 530	127 439	8 680	397 030
2017	86 465	8 613	3 184	154 858
2018	362 028	273 682	3 993	199 166
2019	132 855	18 682	4 241	233 969

2.2.2 Yhteisöruokailuilla helpotetaan yksinäisyyttä

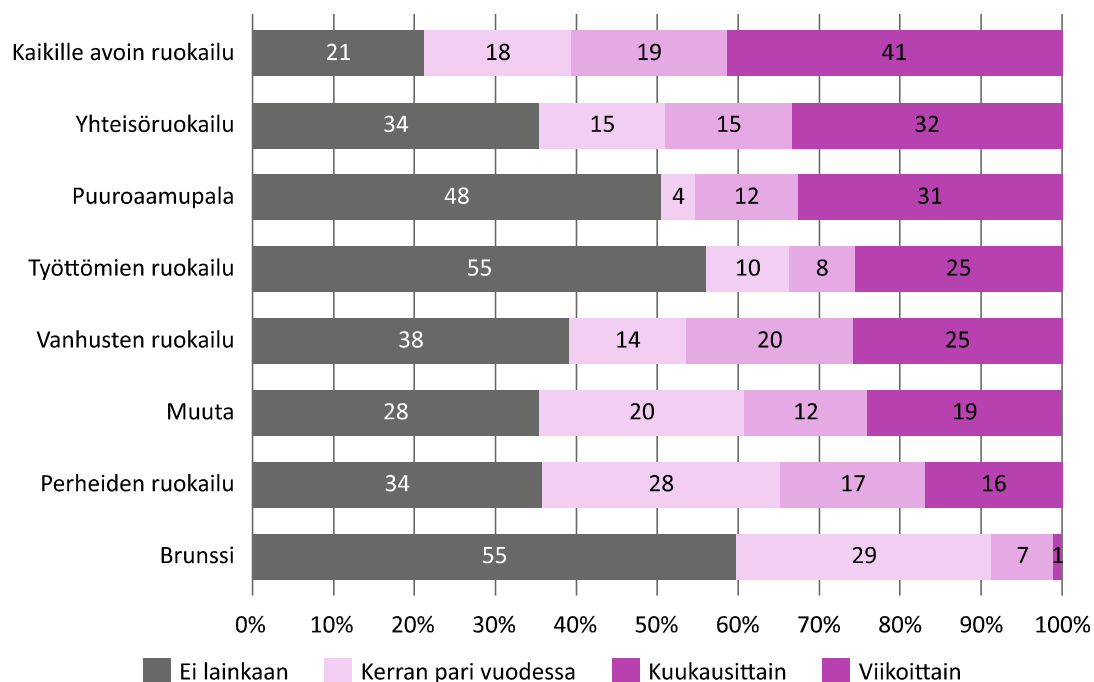
Tällä vuosituhanella diakonian järjestämät ruokailut ja ruokailijoiden määrät ovat laskeneet tasaisesti vuoteen 2017 asti ja sitten taas lähteneet nousuun (ks. Taulukko 2.1). Viime vuosina ruokailut ovat tehneet uuden tulemisen yhteisöllisyyttä ja osallisuutta painottaen. Barometrikyselyssä kävi ilmi, että seurakunnissa järjestetäänkin paljon erilaisia ruokailuja yhteisvastuulounaista hävikkibrunsseihin (ks. Kuvio 2.2). Kaikille avoimia ruokailuja järjestetään eniten. Aikaisemmin ruokailut painottuivat tietyille ryhmille. Oli erikseen työttömien ruokailuja, vähävaraisten ruokailuja, vanhusten ruokailuja ja perheiden ruokailuja. Nyt nähtävissä on suunta, että ruokailuista on tullut yhteisiä kaikille ryhmille. Joissain seurakunnissa puhutaan yhteisöruokailuista, joissain vaikkapa yhteinen pöytä -ruokailuista. Avoimia yhteisiä ruokailuja kertoi seurakunnassa järjestettävän viikoittain tai

⁶ Kirkkohallitus 2019.

⁷ Kirkon tilastolliset vuosikirjat 2008-2016.

kuukausittain 60 prosenttia vastaajista. Yhteisöruokailuja vähintään kuukausittain kerrottiin järjestettävän lähes puolessa vastaajien seurakunnista. Kolmanneksessa vastaajien seurakunnista ei järjestetty yhteisöruokailuja lainkaan. Työttömien ruokailuja ja vanhusten ruokailuja oli säännöllisesti viikoittain neljäsosassa vastaajien seurakunnista. Aamupuuroja oli tarjolla kolmanneksessa seurakunnista viikoittain, mutta puolessa seurakunnista ei lainkaan. Myös perheiden ruokailuja järjestettiin säännöllisesti.

Kuvio 2.2 Seurakunnissa järjestettävät ruokailut ja niiden järjestämistiheys.

Kysymys siitä, kuuluuko ruokailujen olla avoimia kaikille, on myös ilmassa. Aiemmissä tutkimuksissa iso osa ruoka-apua hakevista oli sitä mieltä, että leipäjonoista ruokaa hakevat myös ne, jotka eivät sitä tarvitsisi. Ihmisiä, jotka hakivat ruokaa leipäjonoista ilman todelliseksi nähtyä tarvetta, pidettiin kunnianttomina.⁸ Onko myös vaara siihen, että yhteisöruokailujen ”tavalliset seurakuntalaiset” pelottavat arimmat pois? Onko moraalisesti oikein tarjota vähistä resursseista lähes ilmaista ruokaa kaikille? Onko se pois ruokaa kipeimmin tarvitsevilta? Sillä, että ruokailuihin ovat tervetulleita kaikki, halutaan vähentää ruoka-avun vastaanottamisen stigmaa ja poistaa lokeroita ihmisten väliltä.⁹

⁸ Laihiala & Ohisalo 2017, 242.

⁹ Larjavaara 2019, 43-57.

Kansainvälisten onnellisuustutkimusten tuloksista huolimatta yksinäisyys on suomalaisten hyvinvointia ja terveyttä eniten heikentävä yksittäinen tekijä. Yksinäisyys on myös keskeinen yhteiskunnallisen eriarvoisuuden muoto ja monen hyvinvointiin liittyvän ongelman juurisyy.¹⁰ Tämä tunnistettu ilmiö näkyy myös diakoniabarometrin tuloksissa. Lähes kaikki diakoniatyöntekijät (94 %) olivat sitä mieltä, että yhteisöruokailuilla voidaan ehkäistä yksinäisyyttä (ks. Taulukko 2.2). Puolet vastasi kuitenkin myös, että niillä ei voida korvata ruuan jakoa. Vastaajista 18 prosenttia oli väitteestä myös eri mieltä, eli lähes viidenneksen mielestä ruokailuilla voidaan korvata leipäjonot. Espoossa lähes neljännes diakoniatyöntekijöistä uskoi mahdollisuuteen korvata leipäjonot ruokailuilla. Porvoon ja Tampereenkin hiippakunnissa näin ajatteli yli viidennes vastaajista. Väitteeseen siitä, että yhteisöruokailut voivat vähentää yksinäisyyttä, kaksi kolmasosaa Espoon hiippakunnan työntekijöistä oli täysin samaa mieltä. Lähes samoihin lukemiin kirittiin Lapuan hiippakunnassa. Erot hiippakunnittain tai kuntien koon mukaan vertailtaessa eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä.

Taulukko 2.2 Mielenpitoet yhteisöllisten ruokailujen suhteesta yksinäisyyteen ja ruokakassien jaon korvaamisesta ruokailuilla.

	täysin eri mieltä	eri mieltä	ei eri, ei samaa mieltä	samaa mieltä	täysin samaa mieltä
Yhteisölliset ruokailut voivat ehkäistä yksinäisyyttä	1 %	0 %	5 %	43 %	51 %
Ruokakassien jakoa ei voida korvata yhteisöllisillä ruokailuilla	3 %	15 %	24 %	41 %	17 %

Yhteisöruokailujen ideana on tarjota ruuan lisäksi myös yhteisöllisyyttä, seuraa ja aktiivista toimijuutta passiivisen ruokakassin hakemisen lisäksi. Vantaan Yhteinen pöytä -ruokailuista tehdyssä tutkimuksessa ruokailijat kokivat yhteisöruokailujen lisänneen asuinalueen yhteisöllisyyttä. Jo pelkästään muiden seurassa olo oli suurelle osalle tärkeää, vaikka uudet tuttavuusuhteet eivät olisi kehittyneetkään kovin syvällisiksi. Erityisesti he, jotka yleensä söivät yksin, arvostivat muiden seuraa. Tutkimuksen keskeinen tulos oli, että yhteisöllisiä ruokahetkiä ja yhdessä syömistä pidettiin mieluisana ja toivottavana tapana järjestää ruoka-apua. Osalle ruokailijoista ihmisten kohtaaminen ja yhteisöllisyys olivat tärkeämpi asia kuin ilmainen aterial tai ruokakassin saaminen. Ruokailun ja seuran yhdistelmä oli kuitenkin suurimmalle osalle tärkeintä. Ruokailut koettiin myös paikaksi, jossa kaikki ovat samanarvoisia.¹¹

10 Saari 2016, 9–10.

11 Larjavaara 2019, 43-57.

Puolelle barometrikyselyyn vastanneista diakoniatyöntekijöistä yhteisöruokailut kuuluivat työnkuvaan joko paljon, melko paljon tai jossain määrin. Kolmasosalle ruokailut eivät kuuluneet lainkaan. Yhteisöruokailuihin haluttiin panostaa tulevaisuudessa vieläkin enemmän. Kun kysyttiin kolmea tärkeintä diakoniatyön konkreettista työtehtävää, joihin koettiin tärkeäksi panostaa, nousivat yhteisöruokailut viidenneksi tärkeimmäksi.¹²

2.2.3 Ylijäämäruokaa nälkään ja hävikin vähentämiseen

Hävikkiruuan käyttö seurakunnissa on vuosi vuodelta suosituempaa. Hävikkiruoka on oikein käsiteltyä erittäin edullista ja käyttökelpoista ruokaa. Sitä käytetään ruoka-avussa, mutta tärkeänä näkökulmana ovat myös ekologiset arvot. Hävikkiruoka on ylijäämäruokaa, jota kauppa tai ravitsemusliike ei enää saa myydä tai jota jää elintarviketeollisuudesta yli. Ruokavirasto on sallinut ruoka-avulle kaupallisesta toiminnasta poikkeavia toimintatapoja, jotta kauppojen hävikkiruokaa voidaan jakaa ruoka-apuna.¹³ Hävikkiruokaa lahjoitetaan muun muassa kaupoista, elintarviketeollisuudesta ja ravintoloista ja sitä jaetaan eri hyväntekeväisyysjärjestöjen kautta joko ruokakasseina tai aterioina ruokailuissa. Roskiin menevän ruokahävikin aiheuttama hiilijalanjälki on valtava. Eri arvioiden mukaan Suomessa kaupoista, ravintoloista ja teollisuudesta jää hävikkiin vuodessa yhteensä 215-265 miljoonaa kiloa ruokaa.¹⁴

Kaupat pyrkivät vähentämään ruokahävikkiä muun muassa merkitsemällä tuotteita 30 prosentin ja viimeisen tunnin 60 prosentin alennusmyyntilapuilla. Nämä laputukset ovat vähentäneet roskiin menevän ruuan määrää, mutta eivät poista ylitarjonnan ongelmaa kaupan hyllyillä. Tästä esimerkkinä mainittakoon leipä, jota ei edes ruoka-avussa mene niin paljon kuin tarjolla olisi. Toisaalta laputus on myös vähentänyt ruoka-apuna jaettavan ruuan, esimerkiksi lihan, saatavuutta ruokakasseihin. Hävikkiruuan käyttö sopii hyvin kirkon arvoihin. Kaikesta ihmisen aiheuttamasta ympäristökuormituksesta jopa reilu kolmannes syntyy ruoasta. Seurakuntia varten on perustettu vuonna 2001 oma ympäristödiplomi ja sen käsikirja, joka auttaa seurakuntia täyttämään vastuutaan luomakunnasta esimerkiksi vähentämällä ruokahävikkiä.¹⁵

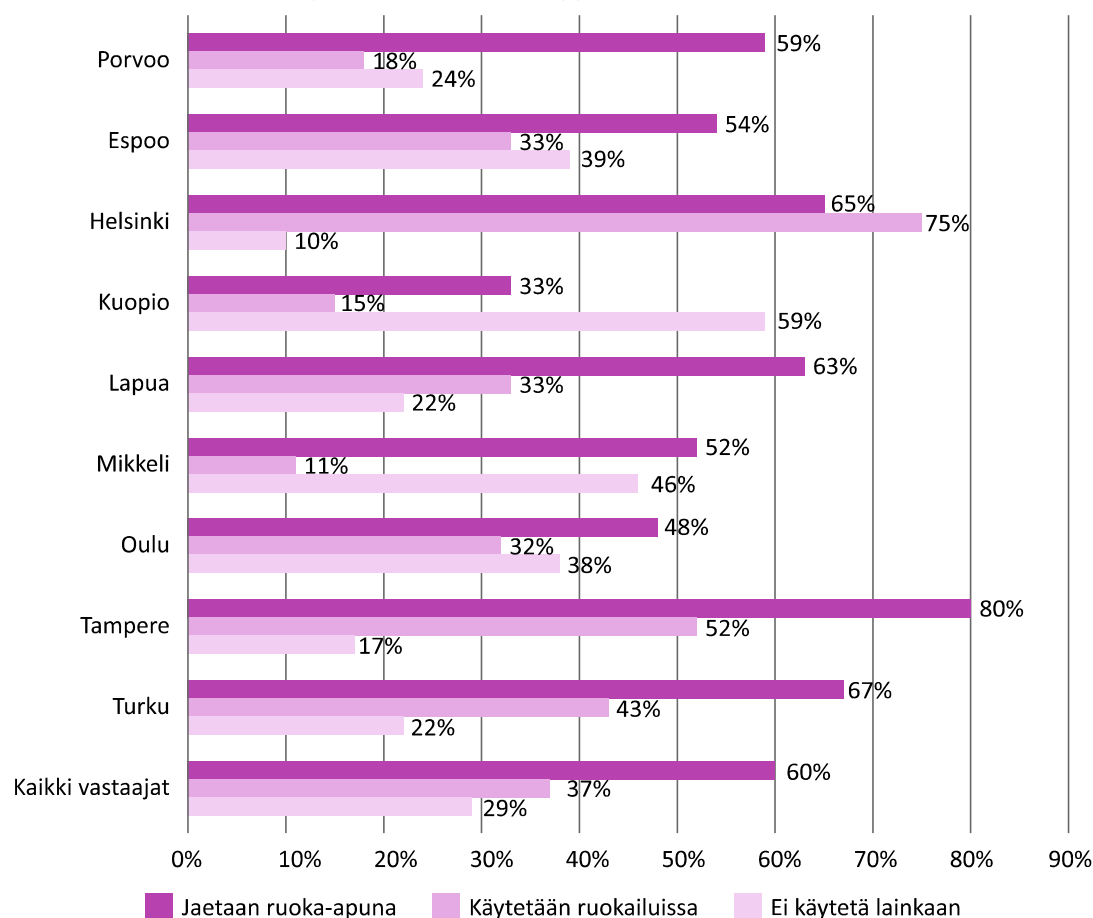
12 Ks. Luku 4.

13 Ruokavirasto 2019.

14 Hävikkiviikko 2020.

15 Kirkkohallitus 2012, 83.

Kuvio 2.3 Hävikkiruuan käyttö seurakunnissa hiippakunnittain.

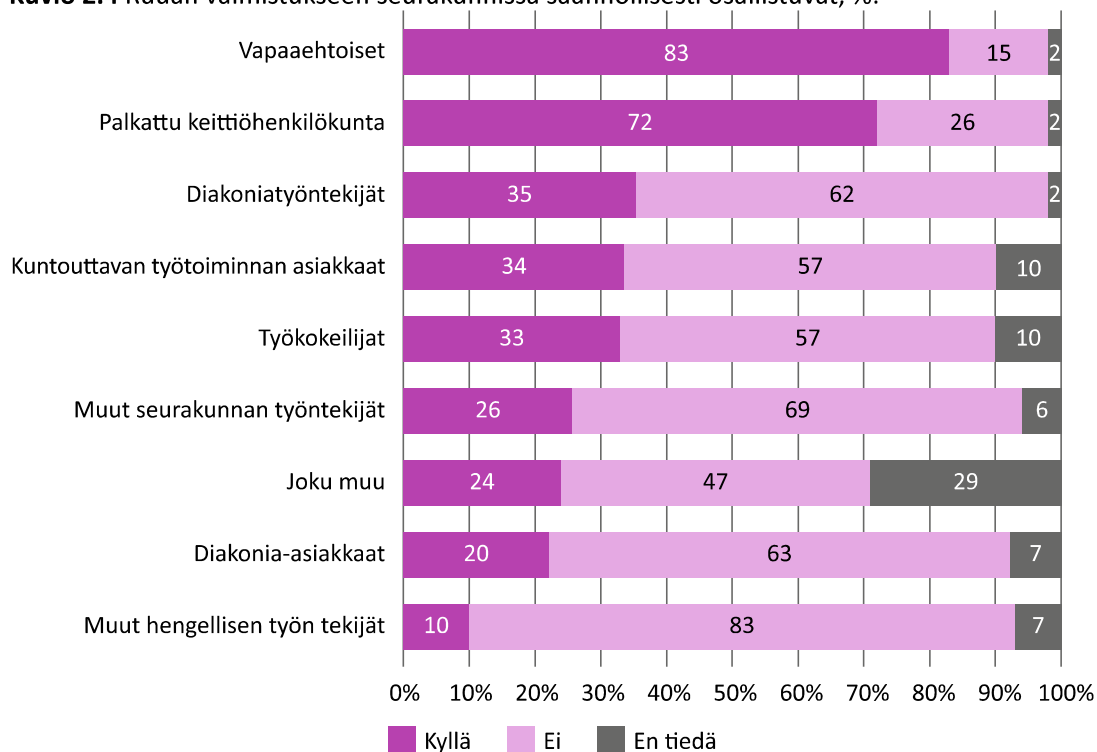
Kuten kuviosta 2.3 näkyy, hävikkiruokaa jaettiin ruoka-apuna lähes kahdessa kolmasosassa vastanneiden seurakunnista. Tampereen hiippakunnassa hävikkiruokaa jaettiin eniten, 80 prosentissa vastaajien seurakunnista. Kuopion hiippakunnassa hävikkiruokaa jaettiin vain kolmanneksessa vastaajien seurakunnista ja se oli merkittävästi vähemmän kuin Suomen seurakunnissa keskimäärin. Ruokailuissa tarjottavana hävikkiruokaa käytettiin kolmanneksessa vastaajien seurakunnista. Eniten hävikkiruokaa ruokailuissa käytettiin Helsingin hiippakunnassa, kolmessa neljäsosassa seurakunnista. Mikkelin hiippakunnassa hävikkiruokaa käytettiin ruokailuissa vähiten, vain kymmenesosassa seurakunnista.

Vastaajista kolmanneksen seurakunnissa hävikkiruokaa ei käytetty lainkaan. Kuopion ja Mikkelin hiippakunnan seurakunnat käyttivät vähiten hävikkiruokaa. Syyksi siihen, miksi hävikkiä ei käytetä, kerrottiin, että ei ole tullut mieleen tai vastaaja ei tiennyt, miksi ei käytetä. Muina syinä mainittiin hygienian, logistiset haasteet, tilojen puute, kaupoilta ei jää hävikkiä sekä resurssien, organisoimien ja yhteistyökumppanin puute, tai että emäntä tilaa tarvikkeet tukusta ja tekee ruuan. Suurimpana syynä vastauksissa kuitenkin kerrottiin, että hävikin jaon ja käytön paikkakunnalla hoitaa joku toinen taho kuten ViaDia, Vapaakirkko, Helluntaiseurakunta, Operaatio ruokakassi, Evästä elämään ry, työttömien yhdistykset, kunta tai vapaaehtoiset. Useammassa vastauksessa kerrottiin myös, että hävikkiruuan käyttöön on nyt havahduttu ja käyttö on juuri alkamassa, suunnitteilla tai prosessissa.

2.2.4 Yhteisöllisyyttä myös ruuan valmistuksessa

Suurella osalla seurakuntien ruokailuista eli lähes kolmessa neljästä ruuan valmistuksessa mukana oli palkattu keittiöhenkilökunta (ks. Kuvio 2.4). Diakoniatyöntekijät itse osallistuivat ruuan laittoon säännöllisesti kolmanneksessa vastaajien seurakunnista, muut hengellisen työn tekijät eivät juurikaan. Eniten diakoniatyöntekijät valmistivat ruokaa Porvoon hiippakunnassa. Siellä 61 prosentissa seurakunnista diakoniatyöntekijät osallistuivat säännöllisesti ruuan laittoon. Oulussakin mukana oltiin vähän yli puolessa ja Turun hiippakunnassa vähän alle puolessa seurakunnissa. Vähiten ruuanlaitossa oltiin säännöllisesti mukana Espoon, Helsingin ja Kuopion hiippakunnissa. Kiinnostava jatkokysymys olisi ollut se, miten diakoniatyöntekijät osallistuivat ruuan valmistukseen. Olivatko he mukana konkreettisesti kauhassa ja tiskaamassa vai ohjaamassa tekemistä ja miten he itse roolinsa kokivat?

Kuvio 2.4 Ruuan valmistukseen seurakunnissa säännöllisesti osallistuvat, %.

Kyselyn tuloksista nähdään, että ruokailujen kantavana voimana toimivat kuitenkin vapaaehtoiset. Heitä oli mukana 83 prosentissa vastaajien seurakunnista. Suurimassa osassa seurakunnista ruuan valmistaa palkattu keittiöhenkilökunta yhdessä vapaaehtoisten kanssa. Vapaaehtoisten työllä on keskeinen merkitys muun muassa Vantaan Yhteisen pöydän toiminnassa ja sen onnistumisessa. Asiakkaiden antaman palautteen mukaan vapaaehtoisista näkyi kunnioittava ja arvostava suhde asiakkaisiin.¹⁶ Vapaaehtoisille itselleen osallistuminen on myös tärkeää ja tuo merkitystä

elämään. Vapaaehtoista auttajaa motivoi työhön yhteisöllisyys, kristillinen lähimmäisenrakkkaus ja se että tietää tekevänsä hyvää. Vapaaehtoistyö tuo iloa tekijälleen.¹⁷

Työllistämisen keinot kuten työkokeilut, kuntouttava työtoiminta, opinnollistaminen ja harjoittelut olivat vahvasti mukana seurakuntien keittiötoiminnoissa, kuten taulukosta 2.3 ilmenee. Työkokeilijoita oli mukana ruuanlaitossa kolmanneksessa vastaajien seurakunnista kuten myös kuntouttavassa työtoiminnassa olevia. Eniten työkokeilijoita oli mukana ruuanlaitossa Tampereen hiippakunnassa, yli puolessa seurakunnista. Kuntouttavassa työkokeilussa olevia henkilöitä oli ruokaa laittamassa eniten Helsingin hiippakunnassa ja melkein saman verran Tampereen hiippakunnassa, lähes puolessa seurakunnista. Isojen kaupunkien hävikkitermi-naaleissa vaikeasti työllistyvien työllistäminen oli isossa roolissa ja näin osa aktivoivaa ja osallistavaa diakoniatyötä. Muun muassa Tampereella hävikkiruokailuja koordinoi kiertotalous- ja työllistämishanke Kierto, jossa seurakuntayhtymä oli osatoteuttajana hävikkiruuan jatkojalostuksen näkökulmasta.¹⁸ Osassa seurakunnista ruokailuja mainittiin hoitavan myös palkkatukityöllistetyt, työssä oppijat ja opiskelijat. Kehitysvammaisen henkilö ilmoitettiin myös ruuanlaittajaksi.

Taulukko 2.3 Työkokeilijoiden ja kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden sekä diakonia-asiakkaiden osallistuminen ruuan laittoon hiippakunnittain, %.

Hiippakunta	Työkokeilijat	Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat	Diakonia-asiakkaat
Porvoo	14 %	13 %	29 %
Espoo	34 %	26 %	9 %
Helsinki	36 %	48 %	33 %
Kuopio	21 %	21 %	18 %
Lapua	31 %	30 %	14 %
Mikkeli	23 %	25 %	16 %
Oulu	27 %	35 %	29 %
Tampere	51 %	47 %	25 %
Turku	38 %	35 %	24 %
Yhteensä	33 %	33 %	22 %

Diakonia-asiakkaat itse olivat mukana ruuan laitossa vain viidenneksessä vastaajien seurakunnissa. Helsingin hiippakunnassa diakonia-asiakkaat osallistuivat eniten, lähes kolmasosassa seurakunnista ja vähiten Espoon hiippakunnassa, alle kymmenesosassa seurakunnista. Vähiten työkokeilijoita ja kuntouttavassa työtoiminnassa

17 Pessi & Oravasaari 2011, 85-87.

18 Tampereen seurakunnat 2020.

olevia oli ruuanlaitossa mukana Porvoon hiippakunnassa, mutta siellä diakonia-asiakkaita oli mukana enemmän kuin keskimäärin.

Osassa seurakunnista ruoka tilattiin ulkopuolelta muun muassa pitopalvelusta, Martoilta tai ostopalveluna ruokahuollosta. Seurakunnissa lienee tasapainottelua myös sen suhteen, kuinka paljon ruokapalvelutoimintaa tehostetaan ja keskitetään yhteen laitoskeittiöön ja kuinka paljon keittiöihin päästetään vapaaehtoisia, asiakkaita ja muuta väkeä vaikkapa hygieniasyistä. On nähtävillä kuitenkin suunta, että seurakuntien ruokailuista kehittyisi yhä yhteisöllisempiä myös keittiön puolella.

2.2.5 Ruuan jakoa yhteistyössä ja soolona

Viimeisten arvioiden mukaan yli 100 000 suomalaista turvautuu ruoka-apuun vuosittain. Erilaisia ruoka-aputoimijoita arvioidaan olevan maassamme noin tuhat.¹⁹ Barometrikyselyn mukaan kolmanneksessa seurakunnista ruoka-apua jaettiin yhdessä muiden toimijoiden kanssa, yli puolessa toimittiin itsenäisesti ja kahdeksassa prosentissa ruoka-apua ei järjestetty lainkaan. Vastaavasti yli puolessa paikkakunnista muut kirkkokunnat järjestivät ruoka-apua itsenäisesti, joissain kunta, joissain järjestöt ja kolmas sektori, joku muu taho ja erilaiset ruoka-avun hankkeet. Keskitettyä ja yhteistyössä tehtävää ruoka-apua oli siis verrattain melko vähän. Syitä ruoka-avun itsenäiseen järjestämiseen lienee monia. Suurissa kaupungeissa ruoka-apua oli keskitetty, mutta silti monet toimijat halusivat toimia itsenäisesti ja jakaa ruuan niin kuin itse parhaaksi näkivät. Suurissa yli 100 000 asukkaan kaupungeissa ruoka-avussa tehtiin eniten yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa, lähes puolessa seurakunnista. Vantaan Yhteinen pöytä, Tampereen Ruokapankki ja Helsingissä keväällä 2020 avattu hävikkiruokaterminaali edustavat suurten kaupunkien keskitettyjä hävikkiruokavarastoja, joissa ideana on mahdollisimman kustannustehokkaasti järjestettävä hävikki- ja EU-ruuan keräily, säilytys ja jakelu. Pienissä alle 10 000 asukkaan kunnissa oli eniten (14 %) niitä seurakuntia, joissa ruoka-apua ei järjestetty lainkaan.

Uusimpana innovaationa ruoka-avun palvelukentälle avautui Kirkkopalvelujen ylläpitämä ja Osallistava yhteisö -hankkeen kehittämä Ruoka-apu.fi-sivusto, joka otettiin käyttöön keväällä 2020. Palvelu on ensimmäinen ruoka-aputoimijat ja tapahtumat yhteen kokoava internetsivusto. Se on valtakunnallinen palvelu ja toimii myös sovelluksena älypuhelimessa. Näin ruoka-apua etsivät ja ruoka-apua antavat tahot löytävät toisensa helposti. Palvelusta näkee paikkakunnittain, ketkä ruokaa jakavat, mistä sitä saa ja mitä muuta apua toimijat tarjoavat ilmaista tai edullista ruokaa etsiville ihmisille. Seurakunnat ovat lähteneet aktiivisesti palveluun mukaan.²⁰

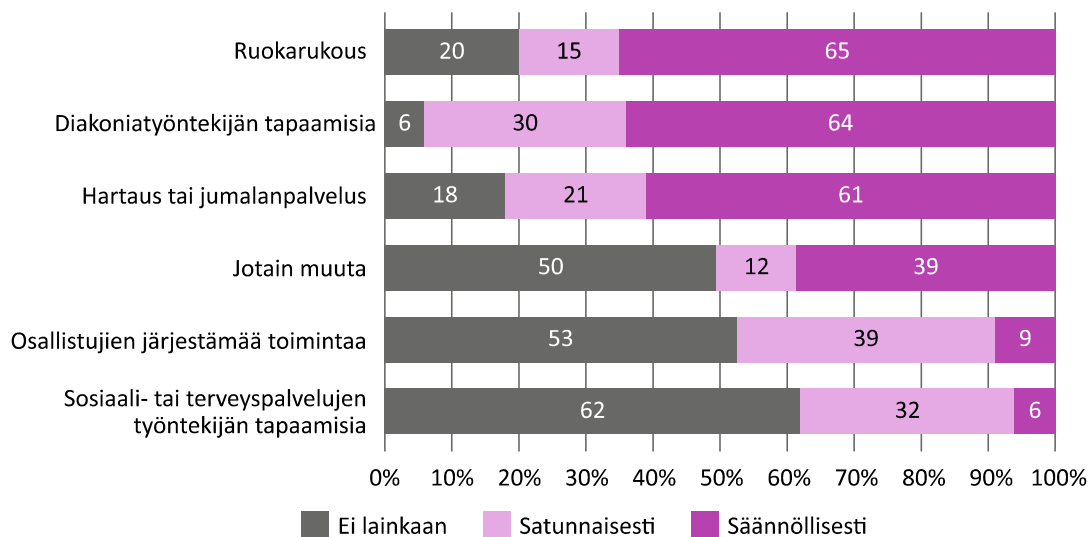
19 Kirkkopalvelut 2020.

20 Kirkkopalvelut 2020.

2.2.6 Seurakuntien ruokailuissa rukoillaan ja järjestetään ohjelmaa

Hartaus tai jumalanpalvelus kuului säännöllisesti kahden kolmasosan ruokailujen yhteyteen. Kuvioista 2.5 on nähtävissä myös se, että vain alle viidenneksessä ruokailuista hartautta ei ollut koskaan. Diakoniatyöntekijä oli tavattavissa ruokailuissa lähes aina. Sosiaali- tai terveystyöntekijän tapaamista oli säännöllisesti tai satunnaisesti 40 prosentissa seurakuntien ruokailuissa. Osallistujien omaa ohjelmaa taas järjestettiin satunnaisesti tai säännöllisesti puolessa vastaajien seurakunnista. Muusta ohjelmasta mainittiin muun muassa papin tapaaminen, raha-asiain neuvonta, vaatejako, kirpputori, vierailevat esiintyjät, musiikki, virret, verenpaineen mittaaminen, keskustelu, pelailu, kilpailut ja yhdessäolo. Ruokailun kylkiäisenä oli mahdollisesti myös ryhmiä vanhuksille, perheille tai muille erityisryhmille, päihde-ryhmille, toimintapajoja tai vaikkapa sauna. Suuressa osassa seurakunnissa ruokailu nivottiin yhteen muun ohjelman kanssa. Ohjelman ja ruokailun yhdistäminen nähtiin seurakunnissa siis tärkeäksi.

Kuvio 2.5 Erilaisten ohjelmien järjestäminen ruokailujen yhteydessä, %.

Evankelis-luterilaisen kirkon ruoka-avun saaminen ei ole vastikkeellista eli ruoka-avun saaminen ei edellytä osallistumista hartauteen tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen. Ohjelmaa on, mutta siihen ei ole pakko osallistua. Ruoka-apua saa ilmankin. Väitöskirjassaan *Food for the soul or the soul for food* Salonen tutki ruoka-avun vastaanottajien suhtautumista uskonnon rooliin ruoka-avussa. Tutkimukseen vastanneet asiakkaat suhtautuivat uskontoon lähinnä positiivisesti tai neutraalisti riippumatta siitä, oliko heillä itsellään uskonnollista taustaa vai ei. Ruoka-avun saajille oli kuitenkin tärkeää voida itse määritellä uskonnolliseen toimintaan osal-

listumisen aste.²¹ Kun Helsingissä rakennettiin laajaa yhteisöruokailumallia vuosina 2018-2019, valtakunnallisessa keskustelussa nostettiin esiin myös pelko siitä, että yhteisöruokailumalli leipäjonojen korvaajana pakottaisi ruoka-apua tarvitsevat ihmiset keittiöön kokkaamaan tai vähintään ruokakurssille.²² Pelko oli turha, näin ei ole käynyt.

2.3 Taloudellinen auttaminen koetaan tärkeäksi

2.3.1 Taloudellinen auttaminen on diakonian arkea

Diakoniatyötä tekevistä 92 prosenttia vastasi tapaavansa vähintään kerran kuukaudessa asiakkaita, jotka ovat toistuvasti ruoka-avun tarpeessa, ja lähes kaikki vastasivat tapaavansa säännöllistä toimeentulotukea saavia. Jo aikaisemmista Diakoniabarometreistä piirtyy selkeä kuva, että taloudellinen auttaminen on ollut diakonian keskeinen työmuoto koko 2000-luvun ajan.²³ Tänä päivänä se on keskeistä enenevässä määrin. Lähes kaikki kyselyyn vastanneet diakoniatyöntekijät kertoivat taloudellisen auttamisen sekä talous- ja velkaneuvonnan kuuluvan heidän työnkuvaansa. Paljon tai melko paljon taloudellista auttamista oli kolmen neljäsosan työssä. Ruoka-apukin kuului työnkuvaan 90 prosentilla ja yhteisöruokailut kolmella neljäsosalla vastaajista. Ruoka-avustamista paljon tai melko paljon oli kahden kolmasosan työnkuvassa.²⁴

Kirkon valtakunnallinen asema muuttui 1990-luvulla. 1990-luvun laman seurauksena kirkon työssä oli vahvasti alkanut näkyä ihmisten hätä, köyhyys ja nälkä aiempaa enemmän.²⁵ Kirkko alkoi painottaa visioissa ja missioissa yhteistyötä, verkostoitumista ja aktiivista sosiaalista työtä.²⁶ Yleisesti kirkon diakonian mielletään olevan julkisen ja kolmannen sektorin välimaastossa. Seurakuntien diakoniatyöntekijät ohjaavat ja auttavat hakemaan niitä yhteiskunnan tukia, joihin asiakkaalla on oikeus. Diakonian taloudellista apua voi saada, kun yhteiskunnan apu viivästyy, ei riitä tai asiakas ei ole oikeutettu tukiin, mutta ei silti selviä taloudellisessa ahdingossaan. Yhteiskunnan toimijat näkevät diakoniatyön erityisarvon siinä, että se kohtaa ihmiset kokonaisvaltaisesti ja ihmiset saavat puhua avoimesti ongelmistaan.²⁷

21 Salonen 2016, 42.

22 Yle Uutiset 24.4.2018.

23 Kiiski 2013, 5-12, 36-37; Gävert 2016, 27; Lehmusmies 2018, 30.

24 Ks. Luku 4.

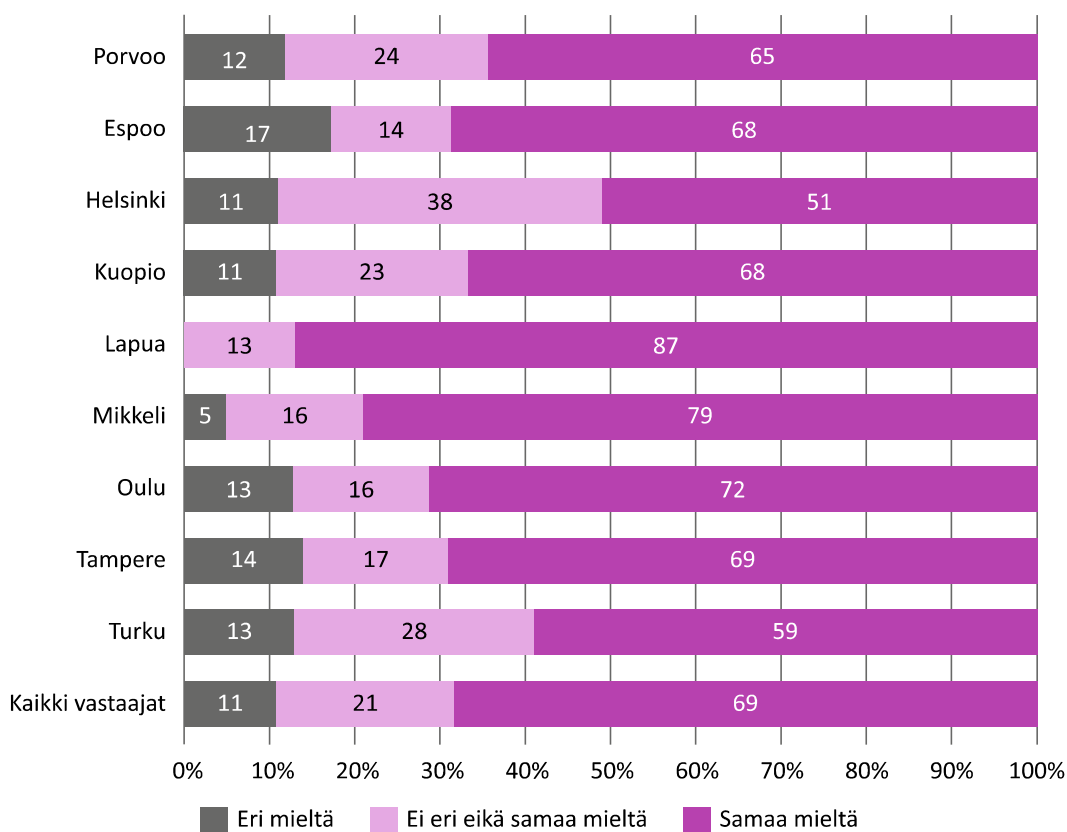
25 Kainulainen 2020.

26 Läsnaölon kirkko 2010.

27 Grönlund & Hiilamo 2006, 134-143; Juntunen 2011, 13.

Barometrikysely osoitti, että taloudellinen auttaminen koettiin diakoniatyöntekijöiden keskuudessa tärkeäksi ja oleelliseksi osaksi diakoniaa, mutta auttamisen tavat mietityttivät. Ensimmäisessä diakoniabarometrissä vuonna 1999 vastanneista diakoniatyöntekijöistä 98 prosenttia painotti, että taloudellisesta avusta päävastuu kuuluu aina kunnille ja valtiolle.²⁸ Tämän vuoden barometrissä kysyttiin, kuuluuko taloudellinen auttaminen myös seurakunnalle, vaikka se on pääasiassa yhteiskunnan tehtävä. Kaksi kolmasosaa vastanneista ajatteli, että taloudellinen auttaminen on myös seurakunnan tehtävä. Hiippakunnittain tarkasteltuna (ks. Kuvio 2.6) eniten taloudellisen avun tärkeyttä painotettiin Lapuan ja Mikkelin hiippakunnissa. Lapun hiippakunnassa kukaan vastaajista ei ollut sitä mieltä, että taloudellinen apu ei kuuluisi seurakunnalle. Kuntien kokoa vertailtaessa tulokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Kuvio 2.6 Taloudellinen auttaminen kuuluu seurakunnalle siitäkin huolimatta, että se on yhteiskunnan tehtävä, hiippakunnittainen vertailu.²⁹

Barometrikyselyssä esiin tullutta taloudellisen auttamisen tärkeäksi kokemista ja mielekkyyttä selittänevät Juntusen väitöstutkimuksen tulokset. Seurakunnissa avustustyön hengellinen ulottuvuus yhdistettynä hädänalaisten auttamiseen tuo

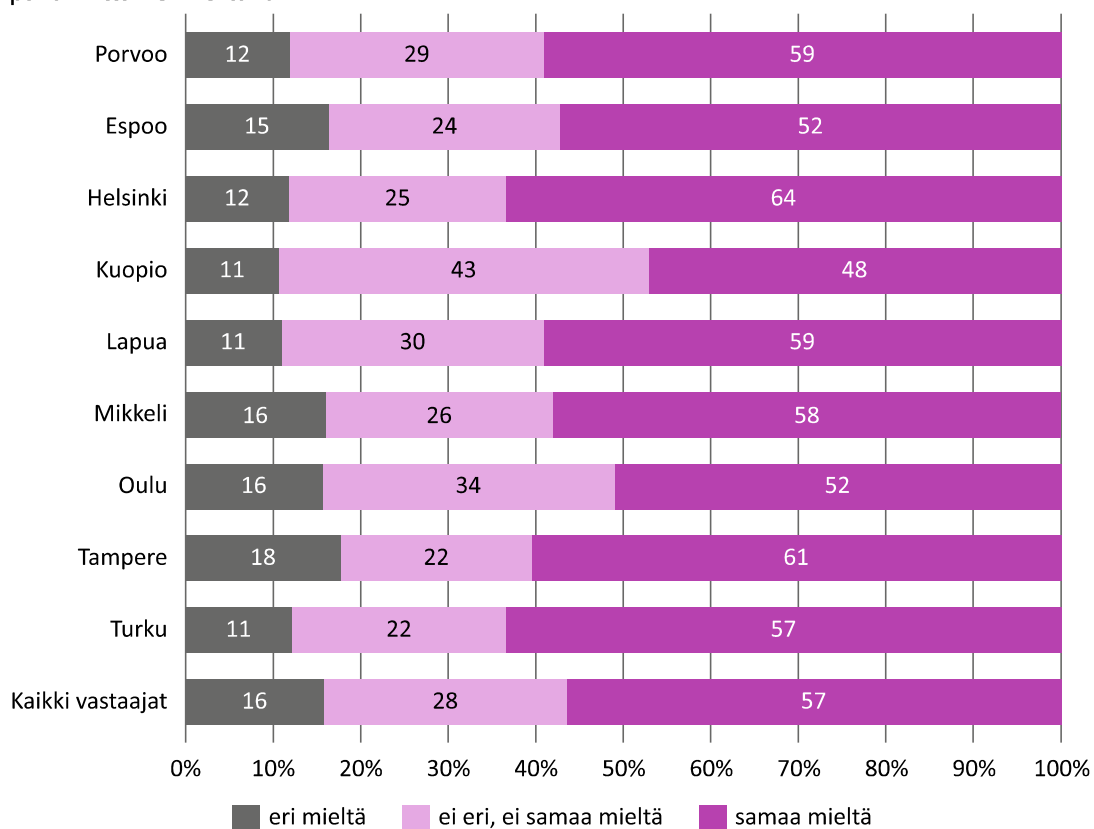
²⁸ Kainulainen 2020.

²⁹ Ero mielipiteessä hiippakunnittain on tilastollisesti merkitsevä ($p \leq 0,05$).

mielekkyyttä ja merkitystä työhön. Myös taloudellisen auttamisen haasteelliset työtehtävät parhaimmillaan motivoivat ja toisaalta ylihaasteelliset kuormittivat. Taloudellisen auttamisen positiivinen julkisuuskuva ja se, että koki tekevänsä yhteiskunnallisesti merkittävää vaikuttamistyötä, toivat myös sisältöä työhön.³⁰

Reilusti yli puolet barometriin 2020 vastanneista oli sitä mieltä, että seurakuntien taloudellinen auttaminen tulisi olla ensisijaisesti ohjausta ja neuvontaa (ks. Kuvio 2.7). Helsingin ja Tampereen hiippakunnissa kaksi kolmesta vastasi, että avun tulisi olla ensisijaisesti ohjausta ja neuvontaa, vastaavasti Tampereen hiippakunnassa oli eniten myös niitä, jotka olivat asiasta eri mieltä.

Kuvio 2.7 Seurakuntien taloudellisen avun tulisi olla ennen kaikkea ohjausta ja neuvontaa, hiippakunnittainen vertailu.

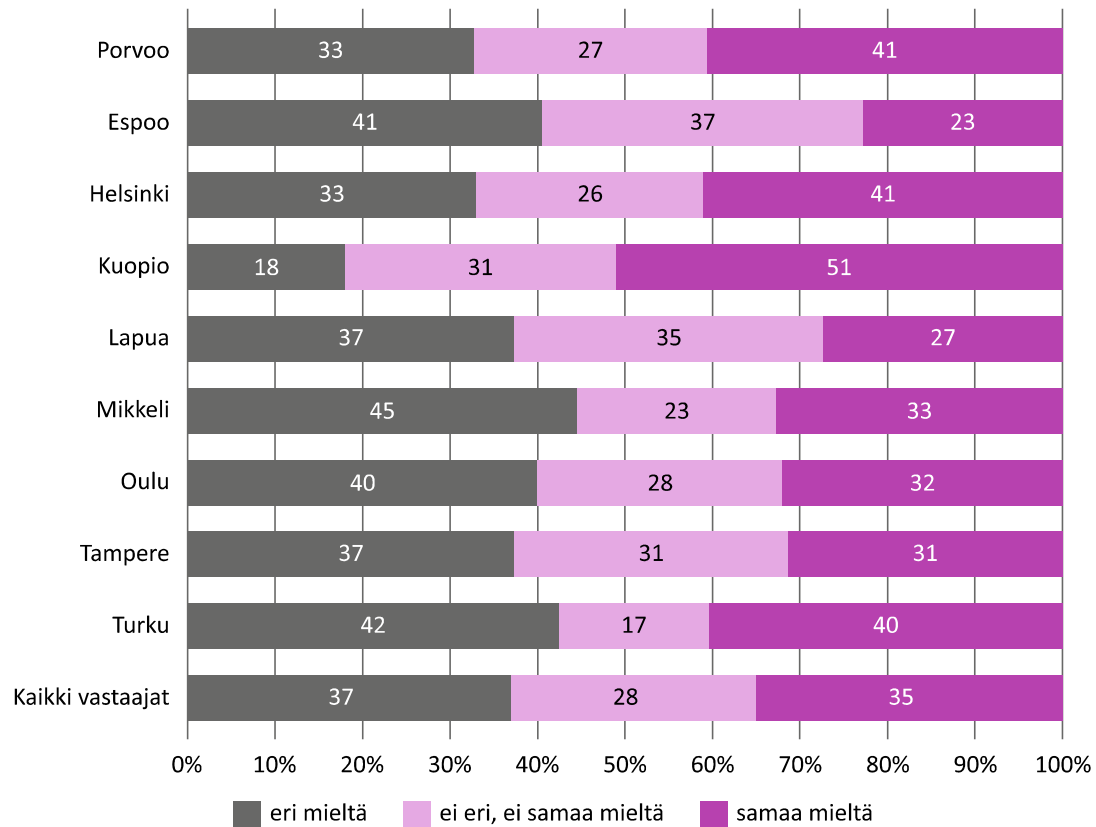

Se, tulisiko taloudellisen avun olla kertaluonteista, jakoi mielipiteitä tasaisesti kolmeen osaan. Kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että taloudellisen auttamisen tulisi olla kertaluonteista, kolmasosa oli eri mieltä ja kolmasosa ei ollut kumpaakaan mieltä. Hiippakunnittain ja kunnan koon mukaan ei vertailuissa ollut tilastollisesti merkitsevää eroa. Kuopion hiippakunnassa puolet vastaajista oli sitä mieltä, että taloudellisen avun tulisi olla kertaluonteista. Mikkelin hiippakunnassa taas 45 prosenttia esitti vastakkaisen mielipiteen. Vastauksissa näkyi selvästi asian

³⁰ Juntunen 2011, 104-106.

hankaluus. Toisaalta ei haluttu diakonian olevan asiakkaalle jatkuva taloudellinen tuki, mutta tiedostettiin haaste, että useinkaan yksi avustus ei riitä nostamaan henkilön taloutta tasapainoon.

Kuvio 2.8 Taloudellisen auttamisen tulisi olla kertaluonteista, hiippakunnittainen vertailu.

Ensimmäisten diakoniabarometrien syntyäikoihin 2000-luvun taitteessa Suomi eli nousukautta, joka seurasi 1990-luvun lamaa. Ensimmäisessä diakoniabarometrissä kysyttiin työntekijöiden ajatuksia ruokapankeista, jotka olivat jo vakiinnuttaneet asemansa seurakunnan avustusmuotona. Jo silloin vastaajista kaksi kolmasosaa piti ruokapankkien toimintaa perusteltuna ja EU:n elintarvikeapua yhteiskunnan riittämättömän sosiaaliturvan täydentäjänä tärkeänä.³¹ Ruoka-avun tärkeydestä kertoi myös se, että silloin yli kuusikymmentä prosenttia vastaajista kertoi asiakkailla eniten lisääntyneen juuri toimeentuloon, työttömyyteen ja mielenterveyteen liittyvät ongelmat, vaikka aika oli kansantalouden mittareilla mitaten myös hyvin voimakkaan taloudellisen kasvun aikaa.³² Osalla kansasta talous oli vahvassa nousussa, osa oli pudonnut kyydistä.

31 Heikkilä 2000, 149-152; Kiiski 2013, 6; Kainulainen 2020.

32 Kainulainen & Saares 2000, 2.

Kristillinen seurakunta on aina pitänyt huolta orvoista, leskistä ja köyhistä ja huolehtinut, että heikoimmat saavat syödäkseen ja katon päänsä päälle. Se on diakonian perusajatus. Tämän päivän aineelliset perustarpeet ovat vieläkin moninaisemmat. Diakoniabarometreistä vuosien varrella välittyy työntekijöiden selkeä näkemys ja huolikin siitä, että kirkon diakonia joutuu paikkaamaan hyvinvointivaltion puutteita, vaikka yhteiskunnan tulisi mahdollistaa resurssit sille, että kaikki pysyvät mukana.

2.3.2 Vaarana köyhyden ylisukupolvistuminen

Haasteena myös diakoniassa on vakiasiakkuus eli se, että taloudellinen apu muuttuu tottumukseksi ja sosiaaliturvan pysyväksi jatkopalaksi. Ongelmana on myös ylisukupolvinen asiakkuus. Diakonian asiakkaissa toisen tai kolmannen polven sosiaalitoimen asiakkaita oli paljon. Barometrikyselyyn vastanneista diakoniatyöntekijöistä kaksi kolmasosaa oli tavannut heitä viikoittain tai vähintään kerran kuussa.³³ Suomessa köyhyden ylisukupolvisuutta on tutkittu useista näkökulmista. Köyhyden, huono-osaisuuden ja työttömyyden on havaittu periytyvän. Toisin sanoen työttömien lapsista tulee todennäköisemmin työttömiä riippumatta siitä, onko heillä toisen asteen tutkintoa. Syy siihen voi olla, että työttömien lapset eivät koe työttömyyttä yhtä leimalliseksi kuin muut tai he eivät koe sitä yhtä suurena ongelmana. He ovat tottuneet elämään niukemmalla. Vanhempien kasautuneella huono-osaisuudella on kuitenkin voimakkain yhteys lasten huono-osaisuuteen aikuisuudessa.³⁴ Työttömien vanhempien lapset ovat todennäköisemmin köyhiä, ja köyhissä oloissa kasvaminen taas lisää työttömyyden todennäköisyyttä aikuisena. Toimeentulotuen saamisen todennäköisyys oli yli kaksi kertaa korkeampi niillä, joiden vanhemmat ovat saaneet toimeentulotukea, kuin niillä, joiden vanhemmat eivät olleet toimeentulotuen asiakkaita.³⁵

Yhä enenevässä määrin työntekijät kokivat, että monet diakonian asiakkaat pitävät seurakunnan taloudellista apua subjektiivisena oikeutenaan. Määrä on ollut selkeässä nousussa. Asiaan havahduttiin uutena ilmiönä ja sitä kysyttiin ensimmäisen kerran Diakoniabarometrissä 2013. Silloin alle viidennes työntekijöistä koki asiakkaiden ajattelevan näin.³⁶ Barometrin 2018 mukaan näin ajatteli vähän alle puolet diakoniatyöntekijöistä³⁷ ja nyt jo kaksi kolmasosaa vastaajista (ks. Kuvio 2.9).

33 Ks. Luku 4.

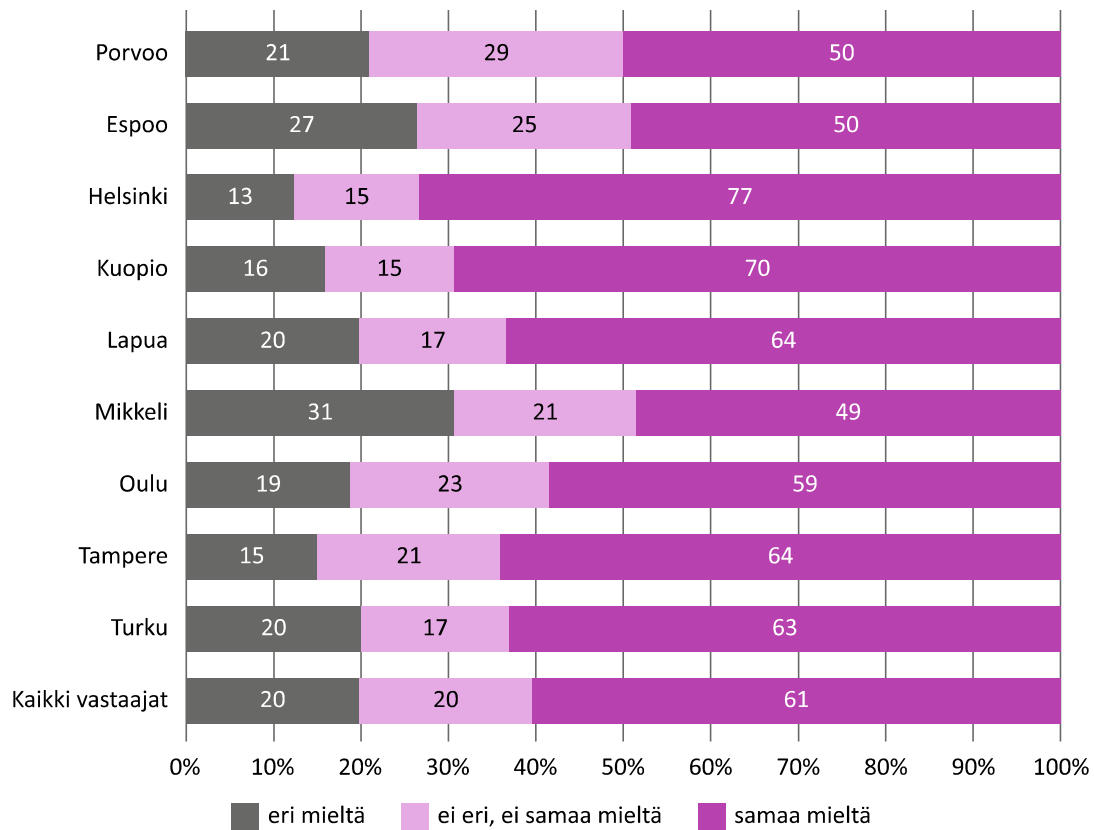
34 Vauhkonen ym. 2017, 501-509.

35 Moisio & Kauppinen 2011, 7-9.

36 Kiiski 2013, 37; Malkavaara & Ryökäs 2015, 118.

37 Lehmusmies 2018, 32.

Kuvio 2.9 Monet asiakkaat pitävät seurakunnan taloudellista apua subjektiivisena oikeutenaan, hiippakunnittainen vertailu.

Vuonna 2013 aihetta tutkittaessa eri kokoisten kaupunkien välillä oli eroja. Eniten asiakkaiden ajatuksia subjektiivisesta oikeudesta kokivat keskisuurissa ja suurissa kaupungeissa työskentelevät diakoniatyöntekijät.³⁸ Nyt vuonna 2020 näytti siltä, että eri puolilla Suomea ja eri kokoisissa kunnissa ajateltiin asiasta samalla tavalla. Hiippakunnittain mielipidettä tarkasteltaessa hieman nousivat Helsingin ja Kuopion hiippakunnat. Helsingin hiippakunnassa jopa 77 prosenttia ja Kuopion hiippakunnassakin lähes kolme neljäsosaa ajatteli asiakkaiden pitävän seurakunnan antamaa taloudellista apua subjektiivisena oikeutena. Diakoniabarometrissä 2013 korostuivat Kuopion ja Lapuan hiippakunnat ja barometrissä 2018 nousivat Lapuan, Porvoon ja Turun hiippakunnat.³⁹ Diakonian taloudellinen apu on tullut asiakkaille tutuksi ja siihen on totuttu. On hyvä, että ihmiset osaavat ja uskaltavat tulla diakonian vastaanotoille hakemaan apua, mutta jos taloudellinen apu koetaan itsestään selväksi eläkkeen tai tukien jatkoksi, se ei välttämättä vastaa tarkoitustaan ja voi vähentää asiakkaan omaa toimijuutta. Toki se vaikuttaa myös diakoniatyöntekijän motivaatioon auttaa ja voi vaikuttaa hyväksikäytöltä, jos kokee asiakkaan tulevan hakemaan avustusta, joka ”hänelle kuuluu”.

38 Kiiski 2013, 37.

39 Malkavaara & Ryökäs 2015, 119-120; Lehmusmies 2018, 32.

2.3.3 Kritiikki ruoka-apua kohtaan

Kirkon auttamistyötä ja ruoka-apua pidetään suuressa arvossa, mutta sitä myös arvioidaan kriittisesti niin sisältä kuin ulkoa. Vuosituhannen vaihteessa ensimmäiseen diakoniabarometriin vastanneista työntekijöistä kolmasosa oli sitä mieltä, että ruokapankit pitävät yllä syrjäytymistä ja saamattomuutta. Kolmasosa ajatteli myös, että diakoniatyö mahdollistaa hyvinvointivaltion purkamisen.⁴⁰ On äärimmäisen tärkeää arvioida työtään, mitä tekee, miten tekee sekä ottaa vastaan palautetta. Mikä on ajankohtaista ja tärkeää, mikä luovuttamatonta, mikä aikansa elänyttä tai peräti vahingollista? Mikä toiminta on sellaista, joka tulee lopettaa tai luovuttaa toiselle taholle tehtäväksi tai mikä jo lopetettu toiminta ottaa uudelleen käyttöön?

Ruoka-avusta piti tulla väliaikaista toimintaa helpottamaan ihmisten tilannetta 1990-luvun laman kourissa. Vuosituhannen vaihteessa ensimmäisen diakoniabarometrin aikaan kolmasosa työntekijöistä arvioi, että seurakunnan rooli velka-neuvonnassa vähenee, ja yli viidesosa ajatteli näin tapahtuvan toimeentuloturvan suhteen seuraavan viiden vuoden kuluessa. Muita seurakunnissa väheneviä tehtäviä ajateltiin olevan muun muassa ruoka- ja vaateapu ja sosiaalipalvelujen osana toimiminen. Ruoka-avun osalta lähes kolmasosa halusi tuolloin vähentää aineellisen avun resursseja.⁴¹ Toisin on käynyt. Seurakuntien taloudellinen apu, raha-asioiden neuvonta, ruoka-apu sekä niihin käytettävä työaika diakoniassa on vain lisääntynyt. Vuonna 2019 koko Suomessa diakonia-avustuksia jaettiin yhteensä 6 590 583 euroa, lähes puoli miljoonaa euroa enemmän kuin vuonna 2018.⁴² Syksyllä 2020 ilmestyvästä sosiaalibarometristä on annettu ennakkotietona ulos tuloksia, joiden mukaan taloudellisen avun ja ruoka-avun tarve on lisääntynyt koronapandemian aikana. Lähes puolet vastanneista sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että ihmisten taloudelliset vaikeudet ja velkaongelmat ovat lisääntyneet sekä jopa 73 prosentin mukaan ruoka-avun tarve on lisääntynyt.⁴³ Kysymys kuuluukin, miten seurakunnat tulevat reagoimaan tähän kasvavaan tarpeeseen tulevaisuudessa, vai tulevatko?

Leipäjonot ovat olleet viime aikana paljon julkisessa keskustelussa. Toisten mielestä köyhää kyykytetään tarpeettomasti hänen joutuessaan jonottamaan pitkissä leipäjonoissa kaiken kansan katseltavana, ulkosalla. Toisaalla taas kritisoidaan leipäjonojen alasajoa ja ihmisten pakottamista yhteisöruokailuihin. Ohisalon mukaan pitkäkestoinen EU-ruuan jako, kuntien mukaantulo muun muassa rahoittamalla toimintaa ja raha-automaattiyhdistyksen tuet ovat sementoineet suomalaista ruoka-apujärjestelmää pysyväksi. Kun jotain perustetaan ja siihen tukeudutaan, on siitä vaikea irrottautua. Kun ruokaturva ja nälkä nähdään kolmannen sektorin vastuulle kuuluvaksi, muutos kohti yhteiskunnan toimia muuttuu haastavaksi.⁴⁴ Laajamittainen ruoka-aputoiminta ei ole vain hyvä asia. Toiminta

40 Heikkilä 2000, 157-158; Kainulainen 2020.

41 Kainulainen 2020.

42 Kirkon tilastot 2019.

43 SOSTE 2020.

44 Ohisalo 2017, 74-75; Silvasti & Karjalainen 2014, 75.

ei puutu elintarviketeollisuudessa syntyvän ylijäämäruuan juurisyihin vaan yrittää korjata kulutusyhteiskunnan ylikulutusta loppupäästä. Ruoka-apu tarjoaa Ohisalon mukaan yrityksille yhteiskuntavastuullisen profiloitumisen mahdollisuuden, hyväntekeväisyysjärjestöille hyvän tekijän roolin, uskonnollisille yhteisöille sisäänheittotuotteen sanan levittämiseen ja poliitikoille keinon olla puuttumatta nälkäongelmaksi profiloitavaan ongelmaan.⁴⁵ Nämä ajatukset haastavat kirkkoa pohtimaan tarjoamaansa ruoka-apua ja arvioimaan sitä kriittisesti.

Jo alkuseurakunnan keskeisiä tehtäviä oli taloudellisen avun jakaminen, jota hoitamaan valittiin seitsemän miestä apostolien rinnalle (Esim. Apt. 6:1-7).

”Jos joku, jonka toimeentulo on turvattu, näkee veljensä kärsivän puutetta, mutta sulkee häneltä sydämensä, kuinka Jumalan rakkaus voisi pysyä hänessä?”
(1. Joh.kirje 3:17)

Kirkon omankin talouden heikentyessä joudutaan myös diakonian tärkeimpiä tehtäviä arvioimaan. Palataanko juurille, onko hyvä näin vai kehitetäänkö uutta? Ovatko aineellisen ja taloudellisen auttamisen kysymykset saaneet jo liiankin ison palan seurakuntien diakoniatyöstä? Mikä on diakonian perustehtävä? Kirkkojärjestyksessä sanotaan: ”Seurakunnan ja sen jäsenten tulee harjoittaa diakoniaa, jonka tarkoituksena on kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen erityisesti niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta.”⁴⁶ Mitä tuo avun antaminen on tulevaisuudessa? Onko se konkreettista ruokaa ja taloudellista apua, palveluohjausta, tukea, rukousta, sielunhoitoa, yhteisö, johon kuulua vai jotain muuta? Suomesta on käyty ulkomaita myöten kuulemassa kokemuksia tyhjenevien kirkkorakennusten käytöstä diakoniassa. Merkittävimpänä esimerkkinä on ollut Tukholman Santa Clara, joka on ollut toiminnassa 28 vuotta. Tukholman keskustassa tyhjillään ollut kirkko otettiin diakonian käyttöön ja sen suosio ja kasvu yhteisönä on yllättänyt kaikki. Santa Clarassa perinteisestä diakoniasta sairas- ja kotikäynteineen tuli etsivää diakoniaa, jossa apua, rukousta ja opetusta saa ympäri vuoden jokaisena päivänä.⁴⁷ Voisiko kirkkotiloja käyttää näin meillä Suomessakin? Toimisiko se?

2.3.4 Diakoniatyöntekijä köyhän äänenä?

Barometrikyselyyn vastanneista 84 prosenttia oli samaa mieltä siitä, että seurakunnan työntekijöiden tulisi vaikuttaa enemmän yhteiskunnallisesti ja olla köyhien äänenä ja puolestapuhujana. Vain yksi prosentti vastaajista oli eri mieltä, täysin eri mieltä ei kukaan. Kirkon virallisen kannan mukaan kirkon tehtävä on osallis-

45 Ohisalo 2017, 71-72.

46 Kirkkojärjestys 1055/1993, 4. luku 3 §.

47 www.clarakyrka.se

tua yhteiskunnalliseen keskusteluun. ”Kirkon johtajat, asiantuntijat, työntekijät ja jäsenet pitävät yhteiskunnassa heikompien puolta. He puolustavat ihmisen arvokkuutta osallistumalla yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon tuoden esiin kristillisiä arvoja ja näkökulmia”.⁴⁸

Tarkasteltaessa mielipidettä vaikuttamistyön merkityksestä hiippakunnittain tutkimuksen vastauksissa ei juurikaan syntynyt hajaannusta. Kun tarkasteltiin kysymystä kunnan koon mukaan, erikokoisten kuntien välillä oli jo eroa. Suurissa, yli 50 000 asukkaan kaupungeissa yhdeksän kymmenestä ajatteli, että diakoniatyöntekijän tulisi enemmän vaikuttaa ja olla köyhän äänenä. Mitä suurempi kunta tai kaupunki oli kyseessä, sitä tärkeämmäksi diakoniatyöntekijät vaikuttamistyön näkivät.⁴⁹

Diakoniaviestintää tutkittiin ensimmäisen kerran diakoniabarometrissä 2018. Tutkimuksessa huomattiin, että vaikka työntekijät kokivat vaikuttamisviestinnän tärkeänä, sitä tehtiin verrattain vähän.⁵⁰ Kun diakoniabarometrissä 2020 kysyttiin kolmea tärkeää osa-aluetta, johon työntekijät haluavat painottaa työtään tulevaisuudessa, yhteiskunnallinen vaikuttaminen sai melko vähän mainintoja, vain 36 kappaletta. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen siis koettiin tärkeänä, mutta ei omiin tärkeimpiin tai mielekkäimpiin työtehtäviin kuuluvana.

Vastaavasti seurakuntalaisten odotuksista kirkon osallistumisesta vaikuttamistyöhön kysyttiin seurakuntien tunnettuuskyselyssä 2018. Kysymykseen ”Seurakunta osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun” vastaajien odotukset nousivat 4,6 pisteeseen (asteikolla 1-7). Vastaavasti kun kysyttiin seurakunnan onnistumista samassa odotuksessa, seurakunta sai arvosanan 3,7 (asteikolla 1-7). Kansalaiset siis odottaisivat kirkon instituutiona ja sen työntekijöiden osallistuvan yhteiskunnalliseen keskusteluun enemmän kuin sitä tapahtuu.⁵¹ Kevään 2020 korona-ajan kokoontumisrajoitukset, etätyö ja uudenlainen hätään vastaaminen pakottivat diakoniatyöntekijät ottamaan valtavan digiloikan. Seurakunnissa otettiin pikavauhtia haltuun niin sosiaalinen media, striimaukset kuin muutakin digitaalista vaikuttamista. On mielenkiintoista nähdä, mitä uutta toimintakulttuuria näistä opeista jää elämään.

2.4 Yhteenveto

Ruoka-apu on tullut seurakuntiin jäädäkseen. Diakoniabarometrikyselyyn vastaajat kokivat ruoka-avun tärkeäksi. Seurakunnan perustehtäväksi sen mielsi kolmannes barometrikyselyyn vastanneista. Seurakunnan perustehtävä nähtiin kuitenkin sa-

48 Kirkkohallitus.

49 Ero on tilastollisesti merkitsevä vertailtaessa mielipidettä kunnan koon mukaan ($p \leq 0,05$).

50 Wallenius 2018, 66.

51 Kirkon tutkimuskeskus 2019.

massa määrin sekä hengelliseksi että aineelliseksi. Seurakuntien ruokailujen ja ruoka-apun ympärillä on tapahtunut paljon viime vuosina. Seurakunnissa ruokailuja kehitetään yhä enemmän yhteisöllisiksi, rajoja rikkoviksi yhteisruokailuiksi. Niillä yritetään tarttua suomalaisten suurimpaan hyvinvointia ja terveyttä heikentävään ongelmaan, yksinäisyyteen. Kolme neljästä diakoniatyöntekijästä vastasi kyselyssä, että leipäjonoista tulisi päästä eroon. Puolet kuitenkin muistutti, että ruokailuilla ei voida täysin korvata jaettavaa ruoka-apua. Molempia tarvitaan.

Hävikkiruuan käyttö on seurakunnissa yhä suositumpaa. Hävikkiruokaa jaettiin ruoka-apuna lähes kahdessa kolmasosassa vastanneiden seurakunnista. Ruokailuissa tarjottavana sitä käytettiin kolmanneksessa vastaajien seurakunnista. Kolmasosassa vastaajien seurakunnista hävikkiruokaa taas ei käytetty lainkaan.

Suuressa osassa seurakuntien ruokailuista eli lähes kolmessa neljäsosassa ruuan valmistuksessa toimi palkattu keittiöhenkilökunta. Diakoniatyöntekijät itse osallistuivat ruuan laittoon kolmanneksessa vastaajien seurakunnista. Ruokailujen kantavana voimana toimivat kuitenkin vapaaehtoiset. Työllistämisen keinot kuten työkokeilut, kuntouttava työtoiminta ja harjoittelut olivat myös vahvasti mukana seurakuntien keittiötoiminnoissa. Työkokeilijoita oli mukana ruuanlaitossa kolmanneksessa vastaajien seurakunnista kuten myös kuntouttavassa työtoiminnassa olevia. Diakonia-asiakkaat itse olivat mukana ruuan laitossa vain viidenneksessä vastaajien seurakunnista. Seurakunnissa lienee tasapainottelua sen suhteen, kuinka paljon ruokapalvelutoimintaa keskitetään yhteen laitospalveluun ja kuinka paljon keittiöihin päästetään vapaaehtoisia, asiakkaita ja muuta väkeä vaikkapa hygieniasyistä. On kuitenkin nähtävissä suunta, että seurakuntien ruokailuista kehittyvät yhteisöllisempiä myös keittiön puolella.

Kolmanneksessa seurakunnista ruoka-apua jaettiin yhdessä muiden toimijoiden kanssa, yli puolessa toimittiin itsenäisesti ja kahdeksassa prosentissa ruoka-apua ei järjestetty lankaan. Keskitettyä ruuan jakoa oli lähinnä suurissa, yli 100 000 asukkaan kaupungeissa. Suuressa osassa seurakunnista ruokailut nivottiin yhteen ohjelman kanssa. Kahdessa kolmasosassa ruokailuista oli vähintään hartaus tai ruokarukous. Diakoniatyöntekijä oli tavattavissa ruokailuissa lähes aina.

Taloudellinen auttaminen on ollut diakonian keskeinen työmuoto koko 2000-luvun ajan ja se koettiin tärkeäksi. Myös ruoka-apu ja ruokailut kuuluivat lähes kaikkien diakoniatyöntekijöiden työnkuvaan. Kaksi kolmasosaa työntekijöistä koki, että taloudellinen auttaminen kuuluu myös seurakunnalle, vaikka se on pääasiassa yhteiskunnan tehtävä. Taloudellisen avustamisen tavat kuitenkin jakoivat mielipiteitä. Yli puolet barometrin vastaajista oli sitä mieltä, että seurakuntien taloudellinen auttaminen kuuluisi olla ensisijaisesti ohjausta ja neuvontaa. Kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että taloudellisen auttamisen kuuluisi olla kertaluontoista. Haasteena diakoniassa on, että taloudellinen asiakkuus pitkittyy ja muuttuu tottumukseksi ja diakonian apu sosiaaliturvan jatkopalaksi. Ongelmana on myös ylisukupolvinen asiakkuus. Yhä enenevässä määrin työntekijät kokivat, että monet diakonian asiakkaat pitävät seurakunnan taloudellista apua subjektiivisena oikeutenaan.

Laajamittainen ruoka-aputoiminta ei ole yksinomaan hyvä asia. Ruoka-apu sai myös kritiikkiä osakseen. Diakoniatyöntekijät näkivät vakiintuneessa ruoka-avussa riskin siihen, että se ylläpitää asiakkaan tilannetta ja passivoi. Yhteiskunnan tehtävä olisi huolehtia, että kenenkään ei tarvitsisi turvautua seurakuntien tai kolmannen sektorin ruoka-apuun. Kritiikki haastaa kirkkoa miettimään, mikä diakoniassa on olennaista ja luovuttamatonta, mikä taas kaipaa muutosta toimintakulttuurissa.

LIITE 2 Julkaisuvebinaarin ohjelma ja lehdistötiedotteet

Diakoniabarometri 2020 Aina uuden edessä

Julkaisuwebinaari 21.9.2020

Diak, Kalasatama

Ohjelma

13.00 Tervetuloa (Tiina Ikonen, Diakonia-ammattikorkeakoulu)

13.05 Vanhan vai uuden edessä – Missä on diakonia? (Esko Ryökäs, Diakonian Tutkimuksen Seura)

13.15 Ruoka-apu - diakonian ytimessä? (Pirjo Paloviita, barometritutkija)

13.30 Tuttu, vieras uskontolukutaito (Anni Nikkanen, barometritutkija) 13.45 Diakonian suunta - mihin aika riittää diakoniatyön arjessa? (Hanna Alava, barometritutkija)

14.00 Tunteella ja taidolla johdetaan myös diakoniatyötä (Auli Kela, barometritutkija)

14.15 Yhteinen keskustelu ja chatin nostoja, Veli-Matti Salminen seuraa, reagoi ja tekee nostoja

14.45 Tietoa tuottava, hyödyntävä ja jakava kirkko (Kalle Kuusimäki, Kirkon diakonia ja sielunhoito)

15.00 Tilaisuus päättyy

Esitykset ovat evl.fi/plus verkkosivuilla tutkijoiden luvalla ja Diakonian tutkimuksen seuran sivulla on linkki.

Webinaariin linkki

<https://eu.bbcollab.com/guest/a261a29d01b044f29f53b8521b2647ab> kautta.

Viestintä

- Dino-lehti 3/20, jossa pääartikkeli barometristä, on jakelussa 24.-25.9.2020

- Tiedote 16.9.

Diakoniabarometri 2020 Aina uuden edessä

OTSIKKO: Diakoniatyötä tehdään muuttuvassa toimintaympäristössä

Diakoniabarometri 2020 kuvaa diakoniatyön arkea, jota määrittää toimintaympäristön jatkuva muutos. Se kertoo, miten diakoniatyöntekijät näkevät työnsä ja ammatillisen osaamisensa

erityispiirteet. Diakoniabarometri 2020 – Aina uuden edessä (Suomen ev. lut. kirkon julkaisuja DKIR/617/06.02/2020) julkaistaan 21.9.2020. Barometrin kyselyaineisto on kerätty tammikuussa 2020 juuri ennen koronaepidemian aiheuttamia laajoja yhteiskunnallisia muutoksia.

”Diakoniatyössä toiminnan perusolemuksen kuuluu se, että jatkuvasti reagoidaan siihen, mitä toimintaympäristössä tapahtuu. Tässä tutkimuksessa on koottuna jonkin aikakauden lopputilanne – aineisto, johon voi myöhemmin verrata tietoja,” ohjausryhmän puheenjohtaja Tiina Ikonen Diakonia-ammattikorkeakoulusta (Diak) toteaa.

Diakoniabarometri on Suomen ev.lut. kirkon diakoniatyöntekijöille suunnattu kyselytutkimus, jolla kartoitetaan diakoniatyöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia ajankohtaisista ilmiöistä sekä seurakuntien diakoniatyöstä. Samalla tarkastellaan sitä, mikä diakoniatyössä on pysyvää ja mikä ajassa elävää. Nyt julkaistava yhdestoista diakoniabarometri toteutettiin Kirkkohallituksen Diakonian ja sielunhoidon yksikön, Kirkon tutkimuskeskuksen, Diakoniatyöntekijöiden liiton, Diakonian tutkimuksen seuran ja Diakin yhteistyönä.

Vuoden 2020 diakoniabarometrissa käsitellään diakoniatyön arjen kokonaiskuvan lisäksi diakonian ruoka-avun muutoksia, uskontolukutaidon merkitystä diakoniatyössä sekä diakoniatyön johtamista. Tutkijoina ja raportin laatijoina olivat Diakin ylemmän ammattikorkeakoulututkimuksen opiskelijat Hanna Alava, Auli Kela, Anni Nikkanen ja Pirjo Paloviita.

Ruoka-apuun liittyvä työ vahvistuu

Diakoniatyössä kohdataan yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevia. Työ näkyy esimerkiksi seurakuntien järjestämänä ruoka-apuna. Kun kyselyaineisto kerättiin, painopiste oli siirtynyt ruokakassien jakelusta yhteisöruokailuihin.

”Ruokakassit, vähävaraisten ruokailut ja taloudellinen auttaminen ovat juurtuneet seurakuntiin pysyviksi auttamisen muodoiksi, vaikka ne suunniteltiin väliaikaiseksi 1990-luvun laman myötä. Taloudellinen auttaminen kahmaisee ison osan diakoniatyöntekijöiden työajasta,” ruoka-avun muutosta tutkinut Paloviita kertoo.

Kritiikki ruoka-apua kohtaan haastaa kirkkoa myös miettimään, pitääkö se toiminnallaan yllä tilannetta, jossa köyhän on pakko turvautua ruoka-apuun. Toisaalta yksinäisyys on suuri ongelma, ja lähes kaikki diakoniatyöntekijät (94 %) olivat sitä mieltä, että yhteisöruokailuilla voidaan ehkäistä yksinäisyyttä. Puolet vastaajista ajattelivat, että ruokailut eivät voi täysin korvata jaettavaa ruoka-apua, vaan tarvitaan molempia. Kolme neljästä diakoniatyöntekijästä halusi leipäjonoista eroon. Ruoka-avun järjestämisessä olisi nykyistä enemmän mahdollisuuksia yhteistyöhön eri toimijoiden kanssa.

Diakoniabarometrin julkaisutilaisuus järjestetään webinaarina maanantaina 21.9.2020 klo 13–15. Osallistu webinaariin linkin kautta

[linkki: <https://eu.bbcollab.com/guest/a261a29d01b044f29f53b8521b2647ab>] .
Selaimena kannattaa käyttää Chromea. Ei ennakkoilmoittautumista.

RUOKA-APU - DIAKONIAN
YTIMESSÄ?

Diakoniabarometri 2020

Pirjo Paloviita

RUOKA-APU - DIAKONIAN YTIMESSÄ?

Ruokakassit, vähävaraisten ruokailut ja taloudellinen auttaminen ovat juurtuneet seurakuntiin pysyviksi auttamisen muodoiksi

Ruoka-avun ympärillä tapahtuu paljon:

Yhteinen pöytä -
toimintamalli ja
hävikkiruokaterminaali
2015

Kirkkohallituksen
Yhteinen keittiö -
hanke 2017-2018

Ruoka-apu.fi-
puhelinsovellus
2020

Kirkon ulkomaanavun
hävikkiruokakauppa WeFood 2018

DIAKONIATYÖNTEKIJÄT KOKIVAT RUOKA-AVUN TÄRKEÄKSI

36 %

Ruoka-apu on
seurakunnan
perustehtävä

34 %

Ruoka-apu
ei ole
seurakunnan
perustehtävä

36 %

Seurakunnan
perustehtävä
on hengellinen,
ei aineellinen

Vuonna 2019

- Seurakunnissa jaettiin 132 855 ruokakassia
- Ruokailijoiden määrä eri ruokailuissa oli 233 969 henkilöä
- Ruokailut ovat tehneet uuden tulemisen yhteisöllisyyttä painottaen

DIAKONIATYÖNTEKIJÄT KOKIVAT RUOKA-AVUN TÄRKEÄKSI

36 %

Ruoka-apu on seurakunnan perustehtävä

34 %

Ruoka-apu ei ole seurakunnan perustehtävä

36 %

Seurakunnan perustehtävä on hengellinen, ei aineellinen

74 %

Leipäjonoista tulisi päästä eroon

94%

Yhteisölliset ruokailut voivat ehkäistä yksinäisyyttä

58%

Ruokakassien jakoa ei voida korvata yhteisöllisillä ruokailuilla

Vuonna 2019

- Seurakunnissa jaettiin 132 855 ruokakassia
- Ruokailijoiden määrä eri ruokailuissa oli 233 969 henkilöä
- Ruokailut ovat tehneet uuden tulemisen yhteisöllisyyttä painottaen

YHTEISÖRUOKAILUIHIN HALUTAAN PANOSTAA TULEVAISUUDESSAKIN

Nähtävissä on suunta, että seurakuntien ruokailuista kehittyisi yhä yhteisöllisempiä myös keittiön puolella. Ruuan laitossa mukana:

83 %
vapaaehtoisia

72 %
palkattu
keittiöhenkilö-
kunta

34 %
Kuntouttavassa
työtoiminnassa
tai
työkokeilussa
olevat

35 %
Diakoniatyön-
tekijät

20 %
Diakonia-
asiakkaat

HÄVIKKIRUUAN KÄYTTÖ SEURAKUNNISSA ON YHÄ SUOSITUMPAA

60%

seurakunnista
hävikkiruokaa jaetaan
ruoka-apuna

37 %

seurakunnista
hävikkiruokaa
käytetään
ruokailuissa

29%

seurakunnista
hävikkiruokaa ei
käytetä lainkaan

- Eniten hävikkiruokaa käytettiin suurissa kaupungeissa Helsingin ja Tampereen hiippakunnissa.
- Kuopion ja Mikkelin hiippakunnissa hävikkiruokaa käytettiin vähiten.

TALOUELLINEN AUTTAMINEN ON OLLUT DIAKONIAN KESKEINEN TYÖMUOTO KOKO 2000-LUVUN

vaikka se suunniteltiin väliaikaiseksi 1990-luvun laman jälkeiseen tarpeeseen

69 %

taloudellinen
auttaminen kuuluu
seurakunnalle siitä-
kin huolimatta, että
se on yhteiskunnan
tehtävä

57%

seurakuntien
taloudellisen
avun tulisi olla
ennen kaikkea
ohjausta ja
neuvontaa

61%

monet asiakkaat
pitävät seurakunnan
taloudellista apua
subjektiivisena
oikeutenaan

2013
16 %

2018
51 %

Helsingissä
77 %

MITÄ KASVAVA TALOUDELLISEN JA RUOKA-AVUN TARVE HAASTAA KIRKKOA POHTIMAAN?

- Onko taloudellinen ja aineellinen auttaminen ottanut jo liiankin ison siivun diakoniatyöstä?
- Pitääkö vakiintunut ruoka-apu yllä eriarvoisuutta, köyhyyttä ja syrjäytymistä?
- Millä muulla tavalla kirkko voisi auttaa köyhää? Yhteiskunnallinen vaikuttaminen?
- Onko ihmisten perustarpeisiin vastaaminen kuitenkin diakonian perustehtävä?
- Onko yhdessä syöminen ja ateriyhteys paras keino yhdistää ihmisiä ja poistaa yksinäisyyttä?

Kiitos!

